

SZENTPÉTERI JÓZSEF

In memoriam
Lengyel Imre
(1934–1992)

Az avar kori népeességnek a csúszó-mászó kígyókhoz és különböző ábrázolásaikhoz fűződő elképzeléseiről nem lehetnek pontos ismereteink. Ezekben a hiedelmekben – a rendelkezésünkre álló folklór-emlékek tanúsága szerint – egyaránt szerepet játszhatott az Ázsiából magukkal hozott hitvilág és a gyógyító erejű kígyóról vallott európai (görög-római mítoszokban továbbélő) antik felfogás hagyománya is (Aesculap-kultusz).¹

A kígyóban megtestesülő jó és a rossz szerepkörre számtalan példa van az emberi történelem hiedelemvilágából: a csigavonalban összetekeredett pihenő kígyó a világ fenntartója, hullámzó-örvénylő mozgásához a vissza nem fordítható idő képzelete társul, számtalan istennő és istenség megtestesítője illetve jelképe, teremtésmítoszok gyakori szereplője.²

Az avar kori kígyóábrázolások tárgyak vizsgálatánál bizvást feltehetjük, hogy bennük szintén megtestesülhetett a félelemmel párosult óvó-védő szerep, s talán a hulló erejét szimbolizáló jelvényként szolgálhattak. Az egykor bizonyára nemcsak viseleti, hanem használati tárgyakon is megjelenő kígyóábrázolások a ránk maradt régészeti leleteken valószínű és stilizált formában figyelhetők meg. Ebben a csoportosításban és időrendi sorrendben tárgyalom tanulmányomban az avar korszaknak ehhez a témakörhöz kapcsolható emlékeit.³ Az ide vonható leletek zöme a késő avar kor, a griffes-indás népeesség időszakának az emléke, de – ha talán nem is szerves előzményként – megragadhatók az avarság Kárpát-medencei tartózkodásának korábbi időszakában is. A régészeti leletek időrendben történő bemutatása előtt azonban ismerkedjünk meg a halottbúcsúztatási szertartás egy rendkívül ritkán megfigyelt elemével.

Kígyós temetkezések

A korabeli hitvilágra, temetkezési rítusra utaló jelenségként avar sírokban ránk maradt kígyólelettel eddig csak két esetben találkozhatunk (1. térkép 1). Figyelemre méltó, hogy az általam ismert néprajzi feldolgozások egyetlen esetben sem említik kígyók vagy sikkók szerepét a temetkezési szertartás menetében.⁴

1 Erdész S., 1984. 10–16.

2 Jelképtár 119–120.

3 A kígyóképzetekkel rokon hiedelemvilágot képviselő sárkányokról legutóbb az abonyi 292. sírban talált nagyszíjvég kapcsán: Gróf P., 1991.; a sárkányábrázolásokról alapvető: Fetiich N., 1923–26.

4 A világszerte elterjedt kígyókultusszal kapcsolatos legújabb néprajzi irodalomból: Bartha E., 1984. 57–66.; Fügedi M., 1988.; Farkas J., 1988. 97–99.; János I., 1989.; a témakör összefoglaló igényű áttekintése: Erdész S., 1984.

A Gyöng-Vásártér úti lelőhely 227. sírjában talált bolygatatlan női temetkezés jobb-
ján egy kígyó csontváza feküdt.⁵ A feltárás során a hulló koponyája nem került elő, teste
(gerincoszlopa) az asszony jobb vállától a kézfejéig húzódott, farka félkörben egy edény
köré tekeredett. A fejnél-lábnál lemélyített gödörben eltemetett asszony a túlvilági útra
az edényben innivalót és ennivalóként egy szárnyast kapott, melynek csontjai a medence
és a mellkas között voltak.

A „kígyó” (e ritka állatáldozat *kígyóféle*, esetleg sikló is lehetett)⁶ a temetési szertar-
tás során halotti áldozatként kerülhetett sírba.⁷ E különös temetkezési szokás magyará-
zatául a feltárást vezető Rosner Gyula arra a feltevésre jutott, hogy az eltemetett személy
„Talán a ’jó boszorkánya’, gyógyító asszonya volt a közösségnek...”⁸

A sírban talált mellékletekből (római hagymafejes fibula, bronz fülbevaló, feketére
égetett, korongolt szilke) egészen pontosan nem lehetett következtetni az eltemetés idő-
pontjára, bár maga a sír a teljes avar korszakban használt temető korai periódusához kap-
csolható temetkezések között került elő.⁹

A másik korabeli kígyós temetkezésre a váci lelőhely állatcsontleleteinek meghatáro-
zója, Vörös István hívta fel a figyelmemet. Az ásató Tettamanti Sarolta szíves levélbeli
leírása alapján az alábbiakban foglalhatom össze az ezzel kapcsolatos információkat.¹⁰

Vác-Kavicsbánya 366. sír: adultus korú férfi bolygatott, kirabolt temetkezése. Az
eredeti helyzetében megmaradt bal lábfejnél fekvő helyzetű, szürkésbarna, kézzelformált
kicsi fazék. Az edényben sikló vagy kígyó 11 db csigolyája volt. Egyéb mellékletei –
vascsat (?), világosszürke, finoman iszapolt korongolt palack, két tyúktojás – a kora avar
korra kelteznek a síregyüttest.¹¹

Két mozzanatra érdemes felfigyelni a kígyós temetkezések értékelésénél: az állatál-
dozat mindkét esetben valamilyen módon edényhez kapcsolódott, illetve az, hogy míg
Gyöngön a (lefejezett ?) kígyót majdnem teljes egészében az elhunyt mellé helyezték,
addig Vácott a halottbúcsúztatási szertartás során megölt és feldarabolt állatnak csak egy
bizonyos kisebb része került eltemetésre.

Kígyóábrázolásos régészeti leletek

A Kárpát-medencei avar korszak régészeti emlékeinek viszonylag szűk körű részét
alkotják a különféle ékszereken (nyak- és karpereceken), öv- illetve lószerszámvereteken
megjelenő kígyóábrázolások (1. térkép 2–11).

Viseleti tárgyak, ékszerek

A népvándorlás kori kereskedelmi forgalom révén széles körben elterjedt bizánci csa-
tok (és helyi utánzataik) kedvelt motívuma volt a tekergőző vagy összetekeredett, egy-
mással szembenező kígyók ábrázolása (1. ábra). E tárgyi hagyaték többsége elsősorban
a dunántúli területeken figyelhető meg. Értelmezésük sokrétű voltára jellemző Fettich

5 Rosner Gy., 1971–72. 210–211.

6 Zoológiai meghatározására a sátoraljaújhegyi konferencia után került sor: eszerint valószínűleg haragos sikló vagy mo-
csári sikló volt. Somhegyi Tamás szíves szóbeli közlése.

7 A kora középkori állatáldozatokról: *Szönyi E.–Tomka P.*, 1985. 111–115.; ezek között – bizonyára ritkaságuk miatt – nem
esett szó a kígyós temetkezésekről.

8 Rosner Gy., 1971–72. 217.

9 Itt is köszönetemet fejezem ki Rosner Gyulának a közzétett adatok szíves szóbeli kiegészítéséért.

10 Mindkettőjüknek hálásan köszönöm, hogy közöletlen adataikra hivatkozhattam.

11 A lelőhelyről eddig megjelent publikációk: *Tettamanti S.*, 1972 és 1977.

Nándor meglátása, miszerint „kiterített állatalak felülnézeti képe” jelenik meg egyes csat-
testeken (Győr-Téglavető dűlő, 608. sír).¹²

Az állatfejes (s közöttük a kígyófejben végződő) karperecek fejlődéstörténetét Ko-
vács László foglalta össze legutóbb egy még kéziratban levő munkájában.¹³ Részletes át-
tekintése szerint a kígyót ábrázoló kora római karperec típus görög területről származott,
s az i. sz. 1–2. századtól kezdve a birodalom egész területén megtalálható. A népvándor-
lás kor állatfejes ékszerei hun, gepida és szkír környezetben ismertek, majd a kora avar
kori germán hagyatékban¹⁴ tűnik föl laposra kalapált végű, díszítetlen változata (Kömye
152. sír: 2. á. 4).

A kígyófejű karperec hasonlóképpen jellegzetes ékszere a későantik hagyományokat
őrző pannoniai (keresztény) őslakosság, a Keszthely-kultúra népeiségének. A karpe-
rec lapos, háromszög alakúra kiképzett végein legtöbbször a száj és szemek beponcolt
jelzése látható (2. á. 1–3).¹⁵

Ugyanez a motívum néhány VII. század végére keltezhető ékszeren is feltűnik: filigrán-
rával ékesített kígyófejű karperecek kerültek elő a cibakházi fejedelemszobor (3. á. 1)
és a kiskőrös-vágóhídi előkelő kislány (2. á. 7) sírjában; egyéb mellékleteik szintén bi-
záncai hatásról tanúskodnak (legújabb – az ásatók információi szerint – kora avar kori
leletkörnyezetben került elő egy hasonló díszítésű karperec töredéke a Budakalász-duna-
parti lelőhelyen).¹⁶

Szkíta hagyományokat tükröz a feltárója szerint germán forrásokból eredeztethető kí-
gyóábrázolásos torques (Zalakomár-Lesvári dűlő 225. sír: 3. á. 2). A több szálból sodrott,
kígyófejű végű ezüst nyakperecet kiemelkedő rangú nemesasszony viselhetette a IX.
század első felében.¹⁷

Övveretek

Az aradkai (Aradac-Mečka) kora avar kori lelőhely területéről származik egy csatka-
rikának rekonstruált „C alakú tárgy”. Az aranyozott bronz íven indamotívum hullámszik-
kig, s kétfelől kígyófejű végűdik (2. á. 6).¹⁸ Hasonló technikai kivitelben, szembe-
néző madárfejű és indadíszítésű csatkarika lemezes testtel az alattányi 659. sírből ismert
griffes-indás szíjvégekkel illetve háromszögekkel áttört lemezveretekkel.¹⁹

Kígyóalakra formált bronz akasztó került elő a dévényújfalusi temetőben (4. á. 3.:
Devínska Nová Ves 226. sír).²⁰ A késő avar korszak egymással szembenező állatfejes
csatjait – éppen a túlzott stilizáltságuk miatt – nem tárgyalom részletesen, bár nem zár-
ható ki annak a lehetősége, hogy van közöttük kimondottan kígyófejűre emlékeztető pél-
dány (pl. Záhorská Bystrica/Pozsonybeszterce 260. sír: 5. á. 1). Egyértelműen kígyó
ábrázoló öntött propellerveretre több példa akad (5. á. 2–4), közöttük olyan is, amelynek
három gömbben záródó, S alakban hajlított díszítése (6. á. 1) másutt csattestek jellegzetes
„növényi” ornamentumaként tűnik elő (6. á. 2–4).

12 *Fettich N.*, 1943. 50.; a bizáncai csatokról összefoglalóan: *u. ö.* 1923–26 és 1951.; *Csallány D.*, 1957.; a legújabb összeg-
zésük *Varsik V.*, 1992., ahol az általam idézett tárgyakat a Keszthely–Pécs típusú csatok pannoniai csoportjához sorolja: Taf. IV–V,
elterjedésük Taf. IX.

13 *Kovács L.*, 1991. Itt is megköszönöm baráti szívességét, hogy tanulmányát még publikálás előtt hasznosíthattam.

14 *Salamon, Á.–Erdélyi, I.* 1971. XVI. 2–4, 3–6.

15 A kígyófejű karperecek Keszthely közvetlen környékére jellemző elterjedésére ld. *Kiss A.*, 1968. 98., 4. kép.

16 *László Gy.*, 1955. 239–251. 25–26; illetve Pásztor Adrien szíves szóbeli közlése.

17 *Szöke B. M.*, 1992. 866.

18 *Nadj, B.* 1952. 132.

19 *Kovrig, I.* 1962. 56., XLI. 51., LIX. 1.

20 *Eisner, J.* 1952. obr. 32. 2.

Úgyanezt a pontkördíszes háromszögben végződő tekerőző motívumot másutt préselt és öntött vereten alkalmazták a 670-es évektől kezdve (5. á. 5–10). Ez az elem jól-lehet indaként²¹ is értelmezhető, eredetileg feltételezhetően állatábrázolás lehetett. Ezt a feltevést egy – ma még közöletlen – komárom-hajógyári ezüst övkészlet is alátámasztja, ahol az áttört öntött nagyszíjvégén, kisszíjvégeken és négyszögletes vereteken az eddig ismert leletek közül talán a legtisztább formában figyelhetők meg a tekerőző állatalakok.²²

Egyedülálló kígyóábrázolásra bukkant leletmentésekor B. Nagy Katalin a Klárafalva-Vasút utcai késő avar lelőhely 11. sírjában. Az ónozott, öntött bronz övkészlet kétlapú, áttört indás, gyöngysorkeretes nagyszíjvégének szegecseit két-két összetekeredett kígyó veszi közre.²³

A késő avar korszakból egyelőre példa nélküliek a griffre tekerődő kígyót ábrázoló mikulčicei pajzs alakú szórvány övveretek (4. á. 2). Az állatküzdelmi jelenetnek I. Péter szibériai gyűjteményéből azonban több jó párhuzama ismert: az i. e. V–IV. századi arany övlemezpárokon farkasra tekerődő kígyót láthatunk.²⁴

Állatküzdelmi jelenet figyelhető meg néhány késő avar kori övvereten is (Szeged-Átokháza-Biliscs 1. sír, Szébeny-I. 29. sír, Halimba-I. 60. sír). E nehezen értelmezhető övveret típus rekonstrukcióját (4. á. 1) Felvinczi Takács Zoltán készítette el: értelmezése szerint²⁵ ragadozómadár és kígyó harcának lehetünk tanúi, melynek egyik lehetséges magyarázata a mitológia világába vezet bennünket.²⁶

Lószerszámveretek

Sárkányfejekkel rokonítható díszítés tűnik fel a késő avar korszak legvégén élt rangos lovas vezérek lószerszámveretein (Kaposvár-Toponár-40. számú őrház, 39. és 52. sír: 4. ábra 5–7; a szakirodalomból eddig egyedüli párhuzama Balmazújváros-Hortobágy-Árkus 27. sírjából ismert.²⁷ Kettős kígyófejben végződő unikális „lyukvédőveretek” tartoznak még az utóbbi lelőhely lószerszámdíszjeihez, melyekhez pajzs alakú pikkelydíszes lószerszámveretek is társulnak (Balmazújváros-Hortobágy-Árkus 24. sír).²⁸

Jelképes kígyóábrázolások: pikkelymotívumos veretek

A pikkelymotívumos tárgyak (2–3. térkép) többsége megítélésem szerint kígyókra emlékeztet díszítésével, bár felmerülhet esetünkben a jelképes halábrázolás kérdése is. A feltehetően kereszténységre utaló késő avar kori öntött övvereteknél azonban a hal a maga reális valóságában jelenik meg,²⁹ vagy mint a kora avar kori préselt vereteken, kissé stilizálva.³⁰ A mezőberényi hal alakú bizánci arany vereteket a 6–7. századra keltezi a leletek legutóbbi értelmezője.³¹ A filigrándíszes préselt testen levő pikkelyábrázolás kap-

21 Pávai É., 1991. II. t. F. 3.

22 Komarno-Lodanice 107. sír, Trugly Sándor szíves szóbeli közlése; sajtó alatt a Slovenská Archeológia hasábjain.

23 B. Nagy Katalin leletmentése: Rég. Füz. I. 28 (1975) 79. A leletanyagot Lőrinczy Gábor és Szalontai Csaba dolgozza fel. Köszönettel tartozom mindhármójuknak, hogy közöletlen adatokra hivatkozhattam.

24 Fedorov-Davydov, G. A. 1976. 39. obr. 26.; Zavitušina M. P. 1977. 2. á. 10, 3. á. 13.; Brentjes, B. 1982. 8.; Fancsalszky G., 1991. 352. 7. kép 4.

25 Takács Z., 1941. 127. Abb. 24.

26 Jelképtár 120.

27 Szimonova, E. 1989. 361.

28 Awaren 83. Abb. 87.

29 Például Székkutas: B. Nagy Katalin ásatása; Awaren 80. Abb. 82.

30 Például Csanytelek 1. sír, Szeged-Kundomb 180. sír: Kürti B., 1983. 181. 30. a, c; Awaren 48. Abb. 40.

31 Kiss, A. 1991. 122.

csán utal a szerző a pikkelymotívum hunkori és szaszanida periódusra tehető elterjedésére.³² A végtelen hálómintába rendezett – R. Ghirshman kifejezésével élve – „teknősbékapáncél alakzatokkal” ékes (N.B. pikkelydíszes) szaszanida aranyserelések kardok kora avar kori kapcsolatairól ismét Bálint Csanád értekezett a közelmúltban.³³

Tipológiai besorolása szerint a griffes-indás késő avar korszak elejéhez köthető az a tokos nagyszíjvég, amely stilizált formában örvénylő kígyókat (?) jelképez (7. á. 1: Budakalász-Dunapart, 80. sír).³⁴ Időben vele egykorú az a prágai szórvány szíjvég, melynek egyik oldalán „békés” griffek, másik oldalán kettős sorba rendezett pikkelydíszek láthatók (7. á. 2). A pikkelymotívumos övveretekhez közel áll ábrázolásával a szintén ehhez a korszakhoz köthető csuklós megoldású „hullámvonaldíszes” nagyszíjvég (Jutas 28. sír: 7. á. 3).

Saját farkába harapó kígyót ábrázoló szíjvégek

A késő avar kori ún. „R-motívumos” szíjvégek és pikkelydíszes övveretek talán ahhoz a mitológiai körhöz kapcsolódnak, ahol a kozmikus kígyó legismertebb formája a világot körbekerítő, saját farkába harapó Urobórosz (föníciai Lótán, héber Leviátán, görög Ládón, skandináv Midgardorm).³⁵

Az ún. „R-motívumos” szíjvégek tipológiájának alapját érdekes módon nem a leglényegesebb jelenség, az ábrázolás egésze, hanem egy technikai elemnek, a felerősítés módjának vizsgálata képezte (kerek, háromszög alakú vagy szembenéző állatfejes fülek tartoznak a szíjvégekhez).³⁶ El kell azonban ismerni, hogy ezen csoportosítás helytálló voltát az azóta előkerült leletek is igazolták. Emellett a szemlélet mellett azonban másféle megközelítési mód is elképzelhető, mint például az (állat)ábrázolás stilizáltságának, vagy az elnövényesedés folyamatának bemutatása, illetve az utánzások során egyre inkább torzuló formák nyomon követése (8–11. ábra).

Pikkelydíszes övveretek

A pikkelydíszes áttört szíjvégeket gyakorta más jellegű pikkelymotívumos övveretek kísérték: csatok, kisszíjvégek, csüngős és csüngőtág nélküli veretek, lyukvédők, kisebb-nagyobb pitykék. A sorozatban gyártott övdíszek mellett olyan ritka verettípus is előfordul (13. á. 5), ahol csupán a csüngőtág pikkelydíszes (Győr-Téglavető dűlő 270. sír).³⁷

E tanulmány terjedelmi kereteit messze meghaladó kérdés lenne a pikkelydíszes veretek formai változásainak időrendi bemutatása. Az övveretek részletes tipológiája és az egyes veretegyüttesek összehasonlító elemzése helyett csupán néhány tendencia érzékeltetésére van itt lehetőség:

- a gondosan kivitelezett példányoknál (legtöbbször háromszög, vagy félkör alakú rögzítőfüllel ellátott szíjvégeknél illetve a legkülönbözőbb formájú övvereteknél) homorú pikkelyábrázolás figyelhető meg (8–10. ábra),
- a szembenéző állatfej-rögzítőfüles áttört szíjvégek legtöbbször keretén a homorúforma kiemelkedik, lapos, illetve domború gyöngysordíszre egyszerűsödik – mind az öv-, mind a lószerszámvereteknél (10–11. ábra),
- a domború gyöngysordíszes veretek többségénél a csüngőtág már nem áttöréses, szemben a homorú, pikkelymintás veretek áttört csüngőjével (8–13. ábra),

32 Kiss, A. 1991. 134., 81–82. j.: *Alföldi, A.* 1932.; *Fettich, N.* 1953.; *Werner, J.* 1956.; *Bálint, Cs.* 1978.

33 *Bálint Cs.*, 1990. 87–90.; a nagykőrös-szurdoki kora avar kori kard markolatfedőlemezen levő pikkelydíszítés kapcsán a hunkori pikkelymotívumos analógiákról *Simon L.* 1983. 30.

34 Pásztor Adrien és Vida Tivadar közöletlen feltárása; adataik felhasználási lehetőségét ezen a helyen is köszönöm.

35 *Jelképtár* 120.

36 *Stadler, P.* 1984.

37 *Fettich N.*, 1943. XX. t. 16.

– az R-motívumos nagyszíjvégekhez általában hasonló típusú kisszíjvég tartozik; de ennek fordítottja nem mindig igaz: gyakran előfordul, hogy a kígyós kisszíjvégekhez más jellegű, legtöbbször liliomdíszes nagyszíjvég járul.

A pikkelydíszes szíjvégek és övveretek leletegyüttes-tipológiájának kidolgozásához szükséges anyaggyűjtés már olyan elmunkálatokra támaszkodhat mint pl. a karéjos övveretekkel való előfordulásuk,³⁸ vagy a négy- és ötkaréjos lószerszámveretekkel alkotott leletegyütteseik vizsgálata,³⁹ s mindenekelőtt a 9. századi avar továbbélésre utaló övverettípusok elemzése.⁴⁰

Az alábbiakban egy konkrét példa alapján – életünk kiszámíthatatlan volta miatt – sajnálatos módon megválaszolatlanul maradt kérdésekre térek ki:

A *Vörs-Papkert B* lelőhely 1992-ig feltárt 683 kora középkori sírjában viszonylag nagyszámú, tíz olyan személy volt, akinek leletegyüttesében pikkelydíszes öv- illetve lószerszámveret fordult elő.

Az övkészletek egyes elemei feltételezhetően szerves egységet alkottak. Éppen ezért arra a kérdésre, hogy ezek hogyan viszonyulhattak egymáshoz, csakis bolygatatlan leletegyüttesek alapján lehetne válaszolni. Ez viszont a nagyfokú rablás miatt csupán három esetben vizsgálható: egy lovas és két ló nélkül eltemetett férfi esetében.

VÖRS-PAPKERT B

sírszám	nem	életkor	csoport	lovas	bolygatás	pikkelyes öv.	lszv.
259.	ffi	41-50	1.	-	-	x	
307a	ffi	36-45	41.	x	x	x	-
314.	ffi	31-40	42.	x	x	x	-
378.	ffi	31-40		x	x		x
397a	ffi	26-35	45.	x	x	x	-
417.	ffi	31-40	47.	x	x	x	-
434.	nő?	26-30?		x	x	x	-
455.	nő?	31-40		x	x	x	-
468.	ffi	26-30		x	-	x	-
576.	ffi			-	-	x	

Arra kerestük volna a választ, hogy a rendelkezésünkre álló szerológiai módszerrel eldönthető-e vajon: a felsorolt személyek egyazon vagy több nemzedék képviselői, s lehetett-e az érintettek között rokonsági kapcsolat? Ki mit, milyen származás- és rangjelző jelvényt örököltetett? Mi lehetett a leszármazás mutatója: a veretes övön talán a nagyszíjvég volt a legfontosabb? Hogyan értelmezhetők a különböző motívumú díszítmények egyazon veretes övön?

Az egy évtizede folyó ásatással párhuzamosan végzett embertani (szerológiai) vizsgálatok alapján eddig mintegy ötven csoport volt elkülöníthető a vörsi temetőben.⁴¹ Ezek szerint a pikkelydíszes övveretes személyek feléről lehetett feltételezni, hogy külön-kü-

38 Szalontai Cs. 1991. VI. t.

39 Kiss G., 1991. 5–7. t.

40 Fülöp Gy., 1978.

41 Költő L.–Lengyel I.–Pap I.–Szentpéteri J., 1992.

lön csoportba tartoztak, míg a másik részük – Lengyel Imre professzor tragikus távoztával – már nem kerülhetett besorolásra.

A félbeszakadt szerológiai elemzések segítsége nélkül egyelőre nem kaphatunk kielégítő választ a fenti kérdésekre. Bízom azonban abban, hogy a társtudományok különböző módszereivel ilyen mélységig is képesek leszünk majd egyszer értelmezni a régműltből ránk maradt tárgyi hagyatékat.

Pikkelydíszes lószerszámveretek

Az övvereteken kívül egy jól körülhatárolható körben pajzs alakú, némelykor préselt, ám legtöbbször öntött, aranyozott bronz pikkelydíszes sügyelű- és farhámdíszek kerültek használatba a késő avar kor legvégén. Hálómotívumra emlékeztető díszítésű kis kúp alakú veretek is megjelennek (vö. csótáros paripák), más esetben nagyfalera körszegélyen is feltűnik a pikkelydíszítés (Komarno-Lodanice/Révkomárom-Hajógyár 149. sír).⁴²

A pikkelydíszes lószerszámveretek területi elterjedése sokkal szűkebb, mint az övvereteké, konkrét átfedésre alig van példa! Olyan lovas, ahol az övveretek és a lószerszámveretek között is van pikkelydíszes, eddig csak egyetlen akadt: Komarno-Lodanice/Révkomárom-Hajógyár 78. sír.

A szóban forgó lovasok legtöbbször aranyozott veretekkel rendelkezett, az adott közösségekben a legelőkelőbb férfiak közé tartoztak. A női hozzátartozóik lovait kisebb méretű, de hasonlóan gazdagságra valló veretsorok díszítették.⁴³

Egyéb pikkelymotívumos tárgyak

A nagyszentmiklósi kincs 2. sz. korszóján levő medailon-ábrázolások pikkelydíszes keretben jelennek meg.⁴⁴ A keretezés megoldásának ilyen módon való magyarázata (tekergető kígyók által közrefogott felületek) nem zárja ki a kobaktök felfüggesztési módjára vonatkozó korábbi elméletet.⁴⁵ Figyelemre méltó viszont az arany korszó ilyen kapcsolat a kígyóval, emlékezzünk vissza: a két ismert kígyós temetkezés is valamilyan szinten edényhez kötődött. A pikkelydíszítésre egyébként más rangos étkészletnél is van példa: a vrapi aranykincs két kelyhének felületét szintén pikkelymotívum borítja.⁴⁶

* * *

A régészeti leletgyűjtemények áttekintése alapján az a következtetés szűrhető le, hogy az avar kori kígyóíriszre utaló tárgyak szinte minden társadalmi réteg anyagi emlékeihez hozzátartoztak, hiedelemviláguk szerves részét képezhették. A kígyóáldozat igen ritka temetkezési szertartás lehetett, bár ásatási tapasztalatlanság is akadályozhatja a nehezen észlelhető apró csontok megfigyelését. Bizonyára sokféle anyagon és használati tárgyon is lehettek hasonló ábrázolások (kezdve a mindennapi eszközöktől a hatalmi jelvényekig, szimbólumokig), de ez a körülmény még nem feltétlenül jelentett szoros kapcsolatot a különböző, kígyókhöz fűződő hiedelemréteg között – az eltérő népek, népcsoportok az eltérő történeti korszakokban más-más hangsúlyt adhattak ugyanazon jelenség értelmezésének.⁴⁷

42 Közöletlen, Trugly Sándor szíves szóbeli közlése, s. a.

43 *Čitinska*, Z. 1990.

44 A nagyszentmiklósi kincs és a komárom-hajógyári leletanyag motívumkincsének összehasonlításakor hasonló értelemben Trugly S., 1985. 59., 47. j. – utalva a pikkelymotívumok lószerszámveretek és a 2. sz. korszó pikkelymintái közötti összefüggés korábbi megfigyelésére: *Szöke*, B. 1961.

45 *Csalog J.*, 1957.

46 Legutóbbi közlése: *Werner, J.* 1986. Taf. 6.

47 Megköszönöm Dévai Nándorné rajzoló és Kádas Tibor fotós kollégáimnak gondos munkájukat.

Lelőhelylisták

KÍGYÓS TEMETKEZÉSEK

Gyöng-Vásártér út 227. sír

Rosner Gy. 1971-72, 210-211.

Vác-Kavicsbánya 366. sír

Tettamanti S. közöletlen feltárása, Vörös István zoológiai meghatározása

KÍGYÓT ÁBRÁZOLÓ LELETEK

Bizánci csatok (válogatás)

Tolna vármegye (1. á. 1)

Fettich N. 1923-26, II. 3.; Csallány D. 1957a, V. 4.

Győr-Téglavető díflő 608. sír (1. á. 2)

Fettich N. 1923-26, II. 1.; Fettich N. 1943, XVIII. 11.

Pécs-Gyárvaros (1. á. 3)

Fettich N. 1951, XLV. 2.; Csallány D. 1957a, VIII. 6.

Keszthely (1. á. 4)

Fettich N. 1923-26, IV. 8.; Fettich N. 1951, XLIV. 7.; Csallány D. 1957a, V. 7.

Keszthely-Dobogó (1. á. 5)

Fettich N. 1951, XLIII. 5.

Keszthely-Dobogó (1. á. 6)

Fettich N. 1923-26, IV. 1.; Fettich N. 1951, XLIV. 3.

Szeged-Makkoserdő 144. sír

Kürti B. 1983, 181, 30/i (1. ábra 7)

Kígyófejes lemezkarperceek (válogatás)

Keszthely-vidék

Fettich N. 1951, XXXVII. 66. (2. á. 1)

Fettich N. 1951, XXXIII. 23a (2. á. 2)

Fettich N. 1951, XXXIII. 22. (2. á. 3)

Kígyófejes karperceek

Budakalász-Duanapart 572. sír (közöletlen)

Pásztor adrien és Vida Tivadar ásátása. Itt is megköszönöm szíves szóbeli információjukat.

Környe 152. sír (2. á. 4)

Salamon Á. - Erdélyi I. 1971, Taf. 26. 27-28. és XVI. 2-4, 6.

Kiskőrös-Vágóhídi díflő IV. sír (2. á. 5)

László, Gy. 1955, III. 9.

Cibakháza (3. á. 1)

László, Gy. 1955, LV. 10, 10b.

Kígyófejes nyakperce

Zalacomár 225. sír (3. á. 2)

Szöke B. M. - Vándor L. 1983, 74.

Szöke, B. M. - Vándor, L. 1985, 209-210, Taf. 3.

Szöke, B. M. 1992. 928, Taf. 4.

Kígyóábrázolásos övveretek

Devínska Nová Ves/Dévényújfalú 226. sír (4. á. 3)

Eisner, J. 1952, obr. 32. 2.

Szimonova E. 1989, 2. á. 4.

Kláralfalva-Vasút u. 11. sír

Nagy K. Rég. Füz. I. 28 (1975) 79. Szalontai Csaba szíves levélbeli közlése.

Állatküzdelmi jelenetes övveretek

Szeged-Átokháza-Bilisics 1. sír (4. á. 1)

Takács, Z. 1941, 127, Abb. 24. vö.: Fettich, N. 1937, 20-21, IX. 6-11.

Csallány D. 1957b, XXVI. 1-7.

Fettich N. 1963, 65. Abb. 1. 3-3a.

Halimba-I. 60. sír

Török Gy. 1966, 74, 5. ábra;

Török, Gy. 1968, 276, Abb. 6. 1-12.

Szebény I. 29. sír

Garam, É. 1975b, fig. 4. 4-10.

Mikulčice-Stepnice (4. á. 2)

Poulik, J. 1975, Tab. 19. 5, Tab. 20. 2.

Klanica, Z. 1968, Abb. 1. 5.

Szimonova E. 1989, 2. á. 3.

Profantová, N. 1992. Taf. 21. 6. és 3.

Kigyóábrázolásos lószerszámveretek

Balmazújváros-Hortobágy-Árkus 24. sír (4. á. 4)

Awaren 1985, 83, Ab. 87. Kat. Nr. XXV, 9c.

Balmazújváros-Hortobágy-Árkus 27. sír (közöletlen)

vö. Szimonova E. 1989, 2. á. 6.

Budakalász-Dunapart 200. sír (közöletlen)

Pásztor Adrien és Vida Tivadar ásatása. Itt is köszönetet mondok adataik felhasználási lehetőségéért.

Kaposvár-Toponár-40. számú órház 39. sír (4. á. 5)

Szimonova E. 1989, 1. á. 2.

Kaposvár-Toponár-40. számú órház 52. sír (4. á. 6-7)

Szimonova E. 1989, 1. á. 4-5.

Stilizált kigyómotívumos övveretek

Budapest-Tihanyi tér 3. sír (5. á. 5)

László Gy. 1941, IX. t. 18-22.

Alattyán-Tulát 214. sír (5. á. 6)

Kovrig, I. 1963, XVII. 35-40; LVI. 1-4.

Alattyán-Tulát 557. sír (5. á. 7)

Kovrig, I. 1963, XXXVI. 14-16; LVI. 9-11.

Bóly-Sziebert puszta B 61. sír (5. á. 8)

Papp L. 1962, XVI. t. 3.

Pásztor A. 1989, 1. t. 9a.

Szentes-Nagyhegy 32. sír (5. á. 9)

Csallány, D. 1962, XV. 12-16.

Pávai É. 1991. 371, II. t. F. 3.

Štúrovo/Párkány 222. sír (5. á. 10)

Točik, A. 1985, Taf. XLV. 3-7.

Szarvas-68. lh. 78. sír

Juhász I. 1992, s.a.

Csatkarika, övforgók

Aradac-Mečka / Aradka (2. á. 6)

Nadj, B. 1952. 132, Sl. 1: 1:1-es rajzban sz=7,3 cm, de téves méretadattal: „sz= 9,3 cm”, amit átvesz Dimitrijević, D.– Kovacević, J.–Vinski, Z., 1962, 9.

Záhorská Bystrica/Pozsonybeszterce 260. sír (5. á. 1)

Kraskovská, L. 1972, Obr. 51. 4.

Szob 38. sír (5. á. 2)

Kovrig, I. 1975b, fig. 4. 15; Pl. XXI. 8.

- Szirák 41. sír (5. á. 3)
 Fettich N. 1923-26, VI. t. 5.
 Szebény I. 128. sír (5. á. 4)
 Garam, É. 1975b, fig. 10. 25; Pl. XIII. 6.
 Micheldorf I. sír (6. á. 1)
 Kaschnitz, G. - Abramić, M. 1909, 217. Fig. I. c.

Csattestek stilizált kigyószerrű (indás) motívummal

- Nușfalau/Szilágynagyfalva 12. halom (6. ábra 2)
 Hampel, J., 1905, Taf. 101. 1.
 Bóna I., 1986. 186.
 Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 72. sír (6. ábra 3)
 Trugly, A. 1987, Taf. XVI. 15.
 Bóna I., 1986. 186.
 Zemun-Zemun Polje / Zimony (6. ábra 4)
 Dimitrijevic, D. 1966, III. t. 1.
 Bóna I., 1986. 186.
 Győr-Téglavető dűlő 696. sír (6. ábra 5)
 Börzsönyi A. 1906, 312. 6.
 Bóna I., 1986. 186.
 Tatárszentgyörgy (méret nélkül)
 Horváth A.–H. Tóth E.–V. Székely Gy. 1988, 55.
 Bóna I., 1986. 186.
 Tiszafüred (közöletlen)
 Bóna I., 1986. 186.

Szűjvégek

- Budakalász-Dunapart 80. sír (7. á. 1)
 Pásztor Adrien és Vida Tivadar feltárása; közöletlen adataik felhasználási lehetőségét e helyen is köszönöm.
 Prága-ismeretlen lelőhely (7. á. 2)
 Profantová, N. 1992, 721, Taf. 7. 6.
 Jutas 28. sír (7. á. 3)
 Rhé Gy. 1924, III. t. 4.

PIKKELYMOTÍVUMOS ÖVVERETEK

- Jászapáti-Nagyállás út 121. sír (8. á. 1-3)
 Madaras L. 1990, 17. kép 1-2, 6.
 Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 78. sír (8. á. 4-7)
 Trugly 1987, Taf. XIX. 18-19, 3-4.
 Zwölfaxing-II. 5. sír (8. á. 8-9)
 Stadler, P. 1984, Abb. 1. 3-4.
 Justová, J. 1990, Obr. 5.
 Cenej-Novi Sad / Csenej 1. sír (8. á. 10-13)
 Dimitrijević, D.–Kovačević, J.–Vinski, Z., 1962, Taf. XXIX. 3; 54, 1-3;
 Stadler, P. 1984, Abb. 2. 3, 6.
 Mödling-Goldene Stiege 140. sír (9. á. 1-3)
 Katalog 1977, 16.
 Stadler, P. 1984, Abb. 1. 1, 6.
 Spišské Tomášovce / Szepestamásfalva szórvány (9. á. 4)
 Stadler, P. 1984, Abb. 1. 2.
 Profantová, N. 1992, Taf. 47. 1.

- Zwölfaxing-I. 61. sír (9. á. 5-9)
Lippert 1969, Taf. 25. 3, 6, 8; Abb. 4.
Stadler, P. 1984, Abb. 1. 7.
- Táp-Borbapuszta 26. sír (9. á. 10-13)
Költő L. 1982, XVIII.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 5.
- Vörs-Papkert B 314. sír (9. á. 14-15)
Költő L.–Szentpéteri J. ásatása, közöletlen
- Vörs-Papkert B 259. sír (9. á. 16-19)
Költő L.–Szentpéteri J. 1990, 2. á. 8, 12.
- Halimba-I. 147. sír (10. á. 1)
Török Gyula ásatása, itt is megköszönöm, hogy közöletlen adatát felhasználhattam.
- Wimm 36. sír (10. á. 2)
Stadler, P. 1984, Abb. 1. 5.
- Ripnjev-I. szórvány (10. á. 3)
Aulih, V. V. 1963, 9. á. 16.
Szimonova E. 1984, 1. á. 21.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 1.
- Kaposvár-Toponár 40. sír (10. á. 4)
Szimonova E. 1984, 1. á. 17.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 4.
- Szeged-Fehértó A 168. sír (10. á. 5)
Kürti B. 1983, 217, 34. á. v.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 7.
- Kiskőrös-Pohibuj-Mackó dűlő 62. sír (10. á. 6-9)
Török, Gy. 1975, 291, Fig. 6; Pl. XXXIII. 21-24.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 2, 8.
- Vörs-Papkert B 468. sír (10. á. 10-11)
Költő L.–Szentpéteri J. ásatása, közöletlen.
- Vedresháza 13. sír (10. á. 12-13)
Csallány D. 1956, V. t.
Stadler, P. 1984, 233.
- Magyarország-ismeretlen lelőhely (10. á. 14)
Garam, É. 1991, Taf. 27. (5)-6.
- Sal'a-Duslo / Vágsellye 63. sír (11. á. 1)
Čilinská, Z. 1973, obr. 4. 10.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 12.
- Mali Idjos/Kishegyes 4. sír (11. á. 2-3)
Safarik, O. 1955, 64, Sl. 3a-b;
Dimitrijević, D.–Kovačević, J.–Vinski, Z., 1962, 48-49, Sl. 27-28; Stadler, P. 1984, Abb. 2. 13.
- Čelarevo / Dunacséb szórvány (11. á. 4)
Bunardžić, R. 1980, T. XIII. 8.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 10.
- Homokmégy-Halom 49. sír (11. á. 5-8)
Garam, É. 1975a, Fig. 6; Pl. IV. 12-14, 15.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 9.
- Szentes-Lapistó 23. sír (11. á. 9-10)
Csallány G. 1905, 297.
Stadler, P. 1984, Abb. 2. 11.
- Devínská Nová Ves / Dévényújfalú 222. sír (12. á. 1)
Eisner 1952, br. 92. 4.
- Vörs-Papkert B 307. sír (12. á. 2-3)
Költő L.–Szentpéteri J. ásatása, közöletlen
- Vörs-Papkert B 434. sír (12. á. 4)
Költő L.–Szentpéteri J. ásatása, közöletlen

- Mártély 2. sír (12. á. 5)
 Hampel, J. 1905, III. Taf. 86. 9.
- Halimba-II. Lórintei út 1. sír (12. á. 6-7)
 Török Gyula ásatása, itt is megköszönöm, hogy közöletlen adatát felhasználhattam
- Cikó C/3 (559) sír (12. á. 8-10)
 Kiss G.–Somogyi P. 1984, 42. t. C/3 1, 2, 10.
- Čelarevo / Dunacséb 361. sír (12. á. 11-12)
 Bunardžić, R. 1985, Kat. 347, 349.
- Ismeretlen lelőhely (Prága-S) szórvány (12. á. 13)
 Profantová, N. 1992. Taf. 6. 5.
- Tolna megye E sír ? (12. á. 14)
 Kiss G.–Somogyi P. 1984, 97. t. E? 2.
- Varsó környéke, szórvány (12. á. 15)
 Profantová, N. 1992. Taf. 49. 11.
- Szentes-Kaján 143. sír (13. á. 1)
 Madaras L. 1991. 16. t. 143/1.
- Vörs-Papkert B 576. sír (13. á. 2,7)
 Költő L.–Szentpéteri J. ásatása, közöletlen.
- Vörs-Papkert B 417. sír (13. á. 3)
 Költő L.–Szentpéteri J. ásatása, közöletlen.
- Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 33. sír (13. á. 4)
 Trugly A. 1987, Taf. VI. 2.
- Győr-Téglavető dűlő 270. sír ((13. á. 5)
 Fettich N. 1943, XX. 16.
- Biatorbágy-Budapark 373. sír (13. á. 6)
 Pásztor Adrien és Simon László közöletlen feltárása. Adataik felhasználási lehetőségét itt is megköszönöm.
- Mali Idjos / Kishegyes 6. sír (13. á. 8)
 Safarik, O. 1955, 67, Sl. 11.
- Vörs-Papkert B 397. sír (13. á. 9)
 Költő L.–Lengyel I.–Pap I.–Szentpéteri J., 1992, III. t. 3
- Gyomaendrőd-Szigetvári tanya 44. sír (13. á. 10-12)
 Erdélyi I. 1992, fig. 4.
- Vörs-Papkert B 417. sír (13. á. 13, 19)
 Költő L.–Lengyel I.–Pap I.–Szentpéteri J., 1992, IV. t. 3-4.
- Cikó 519. sír (13. á. 14)
 Kiss G.–Somogyi P. 1984, 35. t. 519/2.
- Pilismarót-Basaharc 6. sír (13. á. 15, 20)
 Fettich N. 1965, Abb. 5. 4, 6.
- Vörs-Papkert B 455. sír (13. á. 16, 21)
 Költő L.–Szentpéteri J. ásatása, közöletlen.
- Szob 88. sír (13. á. 17, 22)
 Kovrig 1975b, Fig. 9. 88/2,4; Pl. XXV. 12-13.
- Szob 85. sír (13. á. 18, 23)
 Kovrig 1975b, Fig. 9. 85/4,15; Pl. XXI. 17-18.
- Dévaványa 14. sír (13. á. 24)
 Kovrig 1975a, Fig. 5. 14/1; Pl. XX. 9.
- Gátér 222. sír (13. á. 25)
 Kada E. 1906, 219. 222/2-3.

Közöletlen, illetve a képtáblákon nem szereplő pikkelymotívumos (gyöngysorkeretes) övveretek:

- Csongrád-Máma 11. sír
 Közöletlen, Szalontai Csaba szíves levélbeli adata.
- Csongrád-Mezőgazdasági Szakiskola 7. sír
 Közöletlen, Szalontai Csaba szíves levélbeli adata.

- Halimba-I. 147. sír
Török Gyula szíves szóbeli közlése.
- Homokmégy-Halom 48. sír
Garam, É. 1975a, Fig. 6.
- Homokmégy-Halom 150. sír
Garam, É. 1975a, Fig. 13.
- Komarno-J. Váradího u./Révkomárom-Váradí J. u. 21. sír
Čilinská, Z. 1982, Tab. X. 2-3.
- Moravica-Stara Moravica/Ómoravica-Kopplaló 183. sír
Riczy Péter nyomán Szalontai Cs. 1991, 465. és VI. tábl.
- Öcsöd-59a lh. 18. sír
Madaras L. 1991-92, s.a.
- Siófok-Balatonkiliti 65. sír
Közöletlen, Költő László szíves szóbeli adata.
- Sal'a-Duslo/Vágsellye 150. sír
Čilinská, Z. 1973. 533, obr. 4. 21. (méret nélkül)
- Szarvas-68. lh. 390. sír
Juhász I. 1992, s.a.
- Szarvas-75. lh. 80. és 88. sír
Juhász I. 1992, s.a.
- Szeged-Kundomb 140. sír
Kürti B. 1983, 217, 34. melléklet i.
- Szentes-Lapistó 15. sír
Csallány G. 1905, 296.
- Szentes-Nagyhegy (Juhász János szőlője) 126. sír
Szalontai Cs. 1991, 479, 466. és VI. tábl.
- Szirák 39. sír
Hampel, J. 1905, Taf. 69.
- Tápé-Kerekgyöp szórvány
Kürti B. 1983, 217, 34. melléklet i.
- Üllő-I. 178. sír
Horváth T. 1935, XI. 18-26.

PIKKELYMOTÍVUMOS LÓSZERSZÁMVERETEK

- Vörs-Papkert B 378. sír (14. á. 1)
Költő László és a szerző ásatása, vö. Szentpéteri J. 1991, 270. és 2. tábla 2-3.
- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 9. sír (14. á. 2)
Trugly, A. 1987, Taf. II. 9-10.
- Bernolákovo/Cseklész 34. sír (14. á. 3)
Kraskovská, L. 1962, 432-433, VIII. 41-44.,
Kiss G. 1991, 432.
- Vojka-Brdasica/Vajka 2. sír (14. á. 4)
Dimitrijević, D.–Kovačević, J.–Vinski, Z., 1962, 98, Sl. 4. CXXIII. 8.
- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 89. sír (14. á. 5)
Trugly, A. 1987, Taf. XXX. 19-20.
- Radvaň nad Dunajom-Žitavská Tón/Dunaradvány-Zsitvatő 31. sír (14. á. 6)
Budinský-Krička, V. 1956, Tab. XXXI. 24-32.
- Brno-Lišen (14. á. 7)
Profantová, N. 1992, Taf. 10. 1.
- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 71. sír (14. á. 8)
Trugly, A. 1987, Taf. XV. 9-12.
- Radvaň nad Dunajom-Žitavská Tón/Dunaradvány-Zsitvatő 10. sír (14. á. 9)
Budinský-Krička, V. 1956, Tab. XIX. 16-19.

- Štúrovo/Párkány 5. sír (14. á. 10)
 Točík, A. 1968, Taf. XV. 5.
- Kal (14. á. 11)
 Profantová, N. 1992, Taf. 2. 2.
- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 87. sír (14. á. 12)
 Trugly, A. 1987, Taf. XXX. 1-3.
- Komarno-Hadovce/Révkomárom-Gadóci út) 24 sír (15. á. 1)
 Čilinská, Z. 1982, Taf. XVI. 25.
- Komarno-Hadovce/Révkomárom-Gadóci út) 24 sír (15. á. 2)
 Čilinská, Z. 1982, Taf. XVI. 27.
- Komarno-Hadovce/Révkomárom-Gadóci út) 23. sír (15. á. 3)
 Čilinská, Z. 1982, Taf. XVII. 9.
- Komarno-Hadovce/Révkomárom-Gadóci út) 12. sír (15. á. 4)
 Čilinská, Z. 1982, Taf. XIV. 9-10.
 Čilinská, Z. 1990, Taf. IV. 8-9.
- Kaposvár 33. sz. lh. (=Kaposvár-Toponár 40. sz. őrház) 14. sír (15. á. 5)
 Sz. Garam É. 1981, 42, 6. kép 11-14., vö. 36. 13. j.
- Üllő I. 151. sír (15. á. 6)
 Horváth T. 1935, IX. 17-18.
- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 33. sír (15. á. 8)
 Trugly, A. 1987, Taf. VI. 14.

További pikkelymotívumos lószerszámveretek:

- Balmazújváros-Hortobágy-Árkus 24. sír
 H. Tóth Elvira szóbeli közlése, v.ö.
 Awaren 1885, 83, Ab. 87. Kat. Nr. XXV, 9c.
- Devínska Nová Ves/Dévényújfalú 842. sír
 Eisner, J. 1952, obr. 89. 3. (töredék)
- Kaposmérő-Agyagbánya 80. sír
 Bárdos Edith szíves szóbeli közlése,
 vö. Rég. Füz. 39 (1986) 57.
- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 101, 145, 153. sír;
 Trugly Sándor szóbeli közlése, s.a.

Pikkelydész-utánzatos szíjvég (lószerszámdísz)

- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 78. sír (15. á. 7)
 Trugly, A. 1987, Taf. XIX. 46.

Pikkelydészes kúp alakú lószerszámdísz

- Feketić-Ciglana/Bácsfeketehegy (méret nélkül: 15. á. 9)
 Dimitrijević, D.–Kovačević, J.–Vinski, Z., 1962, 41. és Tb. XXIX. 4. Mrkobrad, D. 1980, CXXXVI. 8.
- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 114. sír
 Trugly Sándor szíves szóbeli közlése, s.a.

Pikkelydész nagyfalerán

- Kaposmérő-Agyagbánya 80. sír
 Bárdos Edith szíves szóbeli közlése, vö. Rég.Füz. 39 (1986) 57.
- Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 149. sír
 Trugly Sándor szíves szóbeli közlése, s.a.

A szövegben említett avar kori régészeti lelőhelyek

- 1 Alattyán-Tulát
- 2 Aradac-Mečka/Aradka
- 3 Balmazújváros-Hortobágy-Árkus
- 4 Bernolákovo/Cseklész
- 5 Biatorbágy-Budapark
- 6 Bóly-Sziebert puszta B
- 7 Brno-Lišeň
- 8 Budakalász-Dunapart
- 9 Budapest-Tihanyi tér
- 10 Čelarevo/Dunacséb
- 11 Čenej-Noví Sad/Csenej
- 12 Cibakháza
- 13 Cikó
- 14 Csongrád-Máma
- 15 Csongrád-Mezőgazdasági Szakiskola
- 16 Dévaványa
- 17 Devínska Nová Ves/Dévényújfalú
- 18 Feketić-Ciglana/Bácsfeketehegy
- 19 Gátér
- 20 Gyomaendrőd-Szigetvári tanya
- 21 Gyöng-Vásártér u.
- 22 Győr-Téglavető dűlő
- 23 Halimba-I.
- 24 Halimba-II. Lőrintei út
- 25 Homokméggy-Halom
- 26 Jászapáti-Nagyállás út
- 27 Jutas
- 28 Kal
- 29 Kaposmérő-Agyagbánya
- 30 Kaposvár-33. sz. lh. = Toponár-40. sz. őrház
- 31 Keszthely
- 32 Keszthely-Dobogó
- 33 Keszthely-vidék
- 34 Kiskőrös-Pohibuj-Mackó dűlő
- 35 Kiskőrös-Vágóhídi dűlő
- 36 Klárafalva-Vasút u.
- 37 Komarno-Hadovce/Révkomárom-Gadóci út
- 38 Komarno-J. Váradiho u./Révkomárom-Váradi J. u.
- 39 Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár
- 40 Környe
- 41 Magyarország-ismeretlen lh.
- 42 Mali Idjos/Kishegyes
- 43 Mártély
- 44 Micheldorf
- 45 Mikulčice-Stepnice
- 46 Mödling-Goldene Stiege

- 47 Moravica-Stara Moravica/Ómoravica-Koppláló
- 48 Nusfalau/Szilágynagyfalu
- 49 Öcsöd-59a lh.
- 50 Pécs-Gyárváros
- 51 Pilismarót-Basaharc
- 52 Prága-ismeretlen lh.
- 53 Radvaň nad Dunajom-Žitavská Tón/Dunaradvány-Zsitvatő
- 54 Ripnjev-I.
- 55 Šal'a-Duslo/Vágsellye
- 56 Šárka-ismeretlen lh.
- 57 Siófok-Balatonkiliti
- 58 Sinnicolau Mare/Nagyszentmiklós
- 59 Spišské Tomášovce/Szepestamásfalva
- 60 Štúrovo/Párkány
- 61 Szarvas-68. lh.
- 62 Szarvas-75. lh.
- 63 Szebény-I.
- 64 Szeged-Átokháza-Biliscs
- 65 Szeged-Fehértó A
- 66 Szeged-Kundomb
- 67 Szeged-Makkoserdő
- 68 Szentes-Kaján
- 69 Szentes-Lapistó
- 70 Szentes-Nagyhegy
- 71 Szirák
- 72 Szob
- 73 Táp-Borbapuszta
- 74 Tápé-Kerekgyöp
- 75 Tatárszentgyörgy
- 76 Tolna (vár)megye
- 77 Üllő-I.
- 78 Vác-Kavicsbánya
- 79 Varsó környéke
- 80 Vedresháza (Tiszasziget-Ószentiván)
- 81 Vojka-Brdasica/Vajka
- 82 Vörs-Papkert B
- 83 Wimm
- 84 Záhorská Bystrica/Pozsonybeszterce
- 85 Zalakomár-Lesvári dűlő
- 86 Zemun-Zemun Polje/Zimony
- 87 Zwölfaxing-I.
- 88 Zwölfaxing-II.

Alföldi, A.

- 1932 Alföldi, A., Leleték a hun korszakból és etnikai szétválasztásuk. Funde aus der Hunnenzeit und ihre ethnische Sonderung. ArchHung 9 Budapest

Aulih, V. V.

- 1963 Szlavjanszkoje poszelenyje u.sz. Ripnyeva (Ripnyev I) Lvovszkoj oblasztyi. MIA 108. 366–381.

Awaren in Europa

- 1985 Schätze eines asiatischen Reitervolkes 6.-8. Jh. (Ausstellungskatalog). Frankfurt am Mein - Nürnberg

Balogh Éva–Simon László

- 1991 Régészeti leletmentés a biatorbágyi Budapest bevásárlóközpont területén. Pest Megyei Múzeumi Híradó 91/3-4. 38-41.

Bálint, Csanád

- 1978 Vestiges archéologiques de l'tardive des sassanides et leurs relation avec les peuples des steppes. Acta ArchHung 30. 173-212.
1990 Régészeti jegyzetek a VI-VII. századi avarok keleti kapcsolatairól. SzMMÉ VII. 87-121.

Bartha Elek

- 1984 Házkultusz. A ház a magyar folklórban. Studia Folkloristica et Ethnographica 14. Debrecen

Bóna István

- 1986 Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: Erdély története. Főszerk.: *Köpeczi Béla*. Budapest, 107–234.

Börzsönyi Arnold

- 1906 Győri sírmező a régibb középkorból. ArchÉrt XXVI. 302-321.

Brentjes, Buchard

- 1982 Der Tierstiel in Eurasien. Leipzig

Budinský-Krička, Vojtech

- 1956 Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tôni na Slovensku. SlovArch SAV IV. 5-131.

Bunardžić, Radovan

- 1980 Menore iz Čelareva. Belgrad
1985. Čelarevo. Roma

Čilinská, Zlata

- 1973 Dve predvel'komoravské pohrebiská v Šali, okr. Galanta. Archeol. Rozhl. 25. 527-539, 599-600.
1982 Dve pohrebiská z 8.-9. storočia v Komarne. SlovArch SAV XXX. 347-393.
1990 Die awarenzeitlichen Frauengräber mit Pferdbestattung in der Slowakei. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve XV. 135-146.

Csallány Dezső

- 1956 A X. századi avar továbbélés problémája. Szabolcs-Szatmári Szemle, 39-48.
1957a A bizánci fémművesség emlékei II. Antik Tanulmányok IV. 250-274.
1957b Az Átokháza-biliscsi sírleleték. MFMÉ 109-132.

Csallány Gábor

1905 Régibb középkori temető Szentes határában. ArchÉrt XXV. 292-302.

Csalog J.

1957 Kobakedények hatása a népvándorlás kori agyag- és fémművészetre. FolArch IX. 135-139.

Dimitrijević, Danica

1966 Der Fund von Zemun Polje im Lichte der spätawarenzeitlichen Problematik. Archaeologia Iugoslavica VII. 53-76.

Dimitrijević, Danica–Kovačević, Jovan–Vinski, Zdenko (ed.)

1962 Seoba naroda. Arheološki nalazi Jugoslovenskog Podunavlja. Zemun

Eisner, Jan

1952 Devinska Nová Ves. Bratislava

Erdélyi, István

1992 The excavation of a settlement and a cemetery in the outskirts of Gyomaendrőd. in: Bökönyi, S. (ed.) Cultural and Landscape Changes in South-East Hungary I. Reports on the Gyomaendrőd Project. Archaeolingua 1. 369-378.

Erdész Sándor

1984 Kígyókultusz a magyar néphagyományban. Studia folkloristica et ethnographica 12. Debrecen

Fancsalszky Gábor

1991 Egyedi darabok a késő avar nagyszíjvégek állatküzelmi jelenetet ábrázoló anyagában. MFMÉ 1984/85-2. 337-361.

Farkas József

1988 Néprajzi írások Szatmárból. Folklor és Etnográfia 3, Debrecen

Fedorov-Davydov, G. A.

1976 Iszkussztvo konyecsnyikov i Zolotoj Ordi. Moszkva

Fettich Nándor

1923-26 Sárkányábrázolások a magyarországi népvándorláskori emléanyagban. ArchÉrt XL. 157-172.

1937 A honfoglaló magyarság fémművészete. Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn. ArchHung XXI.

1943 Győr a népvándorláskorban. in: Győr története a tizenharmadik század közepéig III. Szerk. Lovas Elemér. Győr, 3-57.

1951 Régészeti tanulmányok a késői hun fémművéség történetéhez. Archäologische Studien zur Geschichte der späthunnischen Metallkunst. ArchHung 31.

1953 A Szeged-Nagyszéksői hun fejedelmi sírlelet. Le trouvaille de tombe principiére hunnique a Szeged-Nagyszéksós. ArchHung 32. Budapest

1963 Symbolischer Gürtel aus der Awarzeit (Fund von Bilisics). Az avar kori jelképes övről (Bilisicsi lelet). MFMÉ 61-89.

1965 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc. Studia Archeologica III. Budapest

Fügedi, Márta

1988 Die Schlange in der ungarischen Hirtenkunst. A kígyó a magyar pásztorművészetben. Műveltség és hagyomány. Ethnographica et Folkloristica Carpathica 5-6. Debrecen, 141-150.

Fülöp Gyula

1978 La survivance des Avars au IXe siècle Alba Regia XVI. 87-97.

Garam, Éva

- 1975a The Homokmégy-Halom Cemetery. in: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Ed.: I. Kovrig. Budapest, 11-48.
1975b The Szebény I-III Cemetery. in: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Ed.: I. Kovrig. Budapest, 49-120.
1981 A bőcsi késő avarkori lelet és köre. ArchÉrt 108. 34-51.
1991 Die awarenzeitlichen Funde aus Ungarn im Römisch-Germanischen Zentralmuseum. Kataloge vor- und frühgeschichtlicher Altertümer. Band 25. Bonn

Gróf Péter

- 1991 Egy avarkori sárkányábrázolásról. MFMÉ 1984/85-2. 321-335.

Hampel, József

- 1905 Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I-III. Braunschweig

Horváth Attila–H. Tóth Elvira–V. Székely György

- 1988 Elődeink a Duna-Tisza közén. A Kiskunság és környéke története a régészeti leletek tükrében. Kecskemét

Horváth Tibor

- 1935 Az üllői és a kiskőrösi avar temető. Die awarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös. ArchHung XIX.

János István

- 1989 A kígyó ikonográfiája. in: Tokaj és Hegyalja I. Szerk.: Bencsik J.–Szappanos E. Miskolc, 76-84.

Jelképtár

- 1990 Hoppál Mihály–Jankovics Marcell–Nagy András–Szemadám György, Jelképtár. Curiositas III. Budapest

Juhász Irén

- 1992 Szarvas környéki avar temetők 9. századi leletei. Előadás „Az Alföld a 9. században” c. konferencián. Szeged, 1992. november 30–december 1. Szeged, s.a.

Justová, Jarmila

- 1990 Dolnorakouské Podunaji v raném stredoveku. Praha

Kada Elek

- 1906 Gátéri temető a régibb középkorból. ArchÉrt XXVI. 207-221.

Kaschnitz, Guido–Abramić, Michael

- 1909 Funde aus der Zeit der Völkerwanderung bei Kirchdorf-Micheldorf (O.-Ö.). Jahrbuch für Altertumskunde III. 214-222.

Katalog

- 1977 Der Awarenfriedhof in Mödling „An der Goldenen Stiege”. Katalog der Sonderausstellung im Museum der Stadt Mödling. Mödling

Kiss Attila

- 1968 A Keszthely-kultúra helye a pannoniai római kontinuitás kérdésében. ArchÉrt 95. 93-101.
1991 Dilemma bei der Interpretation der frühgeschichtlichen Grabfunde von Mezőberény (1884). Kétségek a mezőberényi (1884) kora középkori sírleletek értelmezésénél. FolArch XLII (1991) 117-143.

Kiss Gábor–Somogyi Péter

- 1984 Tolna megyei avar temetők. DissPann Ser III/2. Budapest

Kiss Gábor

- 1991 A Szombathely-Kőszegi úti avar lovassír (A késő avar kori négy- és ötkaréjos lószerszámveretek). MFMÉ 1984/85-2 (1991) 431-462.

Klanica, Zdenek

- 1968 Vorgrossmährische Siedlung in Mikulčice und ihre Beziehungen zum Karpatenbecken. Študijné Zvesti SAV 16. 121-134.

Kovács László

- 1991 A Szabolcs-Petőfi utcai 10-12. századi temető. Budapest, 1991. Kézirat.

Kovrig, Ilona

- 1963 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. ArchHung XL.
1975a The Dévaványa Cemetery. in: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Ed.: I. Kovrig. Budapest, 121-155.
1975b The Szob Cemetery. in: Avar Finds in the Hungarian National Museum. Ed.: I. Kovrig. Budapest 157-208.

Költő László

- 1982 Avar kori bronztárgyak röntgenemissziós analízise. Somogyi Múzeumok Közleményei V. 5-68.

Költő László–Szentpéteri József

- 1990 Adatok az avar asszimiláció kérdésköréhez. Egy kora középkori népesség régészeti emlékei Vörsön. Forrás 90. 10. 69-78.

Költő László–Lengyel Imre–Pap Ildikó–Szentpéteri József

- 1992 Etnikumok, régészeti kultúrák a kora középkori Pannoniában. (Egy Somogy megyei régészeti ásatás előzetes eredményei - Vörs) JAMÉ XXX-XXXII (1987-1989) Nyíregyháza, 283-307.

Kraskovská, L'udmilla

- 1972 Slovansko-avarské pohrebisko pri Záhorskej Bystrici. Bratislava

Kürti Béla

- 1983 Az avarok kora (567/568-805). in: Kristó Gy. (szerk.) Szeged története 1, Szeged 162-206.

László Gyula

- 1941 A Tihanyi-téri avar kori temető. DissPann Ser 2. 11. II. 106-117.
1955 Études archéologiques sur l'histoire de la société des avars. ArchHung 34.

László Gyula–Rácz István

- 1977 A nagyszentmiklósi kincs. Budapest

Madaras László

- 1990 Előzetes jelentés a Jászapáti-Nagyállás úti avar temető feltárásáról. SzMMÉ VII. 167-206.
1991 A szentes-kajáni temető és néprajzi vonatkozásai. Folklor és etnográfia 57, Debrecen
1991-92 VII-VIII. századi sírok Öcsödön. SzMMÉ VIII, s.a.

Mrkobrad, Dusan

- 1980 Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji. Beograd

Nadj, Biserka

- 1952 Grobovi iz VI-VII veka kod Aradca u Banatu. Graves from VI-VII th centuries near Aradac in Banate. RAD 1. 132-135.

Papp László

- 1962 A bolyi avar kori temető. JPMÉ 1962 (1963) 163-193.

Pásztor Adrien

1989 A bólyi avar kori temető értékelése. JPMÉ 34. 129-146.

Pávai Éva

1991 Az avar művészet indamotívumai. MFMÉ 1984/85-2. 363-384.

Poulik, Josef

1975 Mikulčice. Praha

Profantová, Nad'a

1992. Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. in: Falko Daim (Hrsg), Awarenforschungen II. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Wien, 605-778.

Rhé Gyula

1924 Veszprémvármegyei avar emlékek. Közlemények Veszprémvármegye múltjából 2. Veszprém

Rosner Gyula

1971-72 Előzetes jelentés a Gyöng-Vásártér úti avar temető feltárájáról II. A Szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve II-III. 85-222.

Safarik, O.

1955 Nalazi sva nove avarszko-szlovenszke nekropole u Malom Idjosu. (Funde aus der neuen awarisch-slovenischen Nekropole in Mali Idjos.) RAD WM 4. 63-70.

Salamon, Ágnes-Erdélyi, István

1971 Das völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe. Studia Archaeologica V.

Simon László

1983 Nagykőrös és környéke avar kori topográfiája. A nagykőrösi avar fejedelmi kard. Topography of Nagykőrös and its environs in the avar period. The avar princely sword from Nagykőrös.

Stadler, Peter

1984 Die Riemenzunge aus dem slawischen Hügelgrab 36 von Wimm. in: Herwig Friesinger-Erik Szameit-Peter Stadler, Das slawische Gräberfeld von Wimm, Gem. Maria Taferl, Niederösterreich. ArchAust 68. 227-233.

Szalontai Csaba

1991 Megjegyzések az Alföld 9. századi történetéhez (A késő avar kori karéjos övveretek). MFMÉ 1984/85-2. 463-482.

Szentpéteri József

1991 Késő avar kori lovas temetkezések Vörşön (Somogy megye). Die spätawarenzeitliche Reitergräber von Vörs. MFMÉ 1984/85-2. 265-276.

Szimonova E. I.

1984 Nyekotorie analogii nahodkam iz avarszkih mogilnyikov Toponár i Fészlerlak v Vengrii. KC 180. 28-32.

Szimonova, E.

1989 Unyikalnije i redko vsztrecsajuscsjeszja metallicseszkije predmeti iz pozdnyeavrszkovo mogilnyika Toponár. Szofia, 355-364.

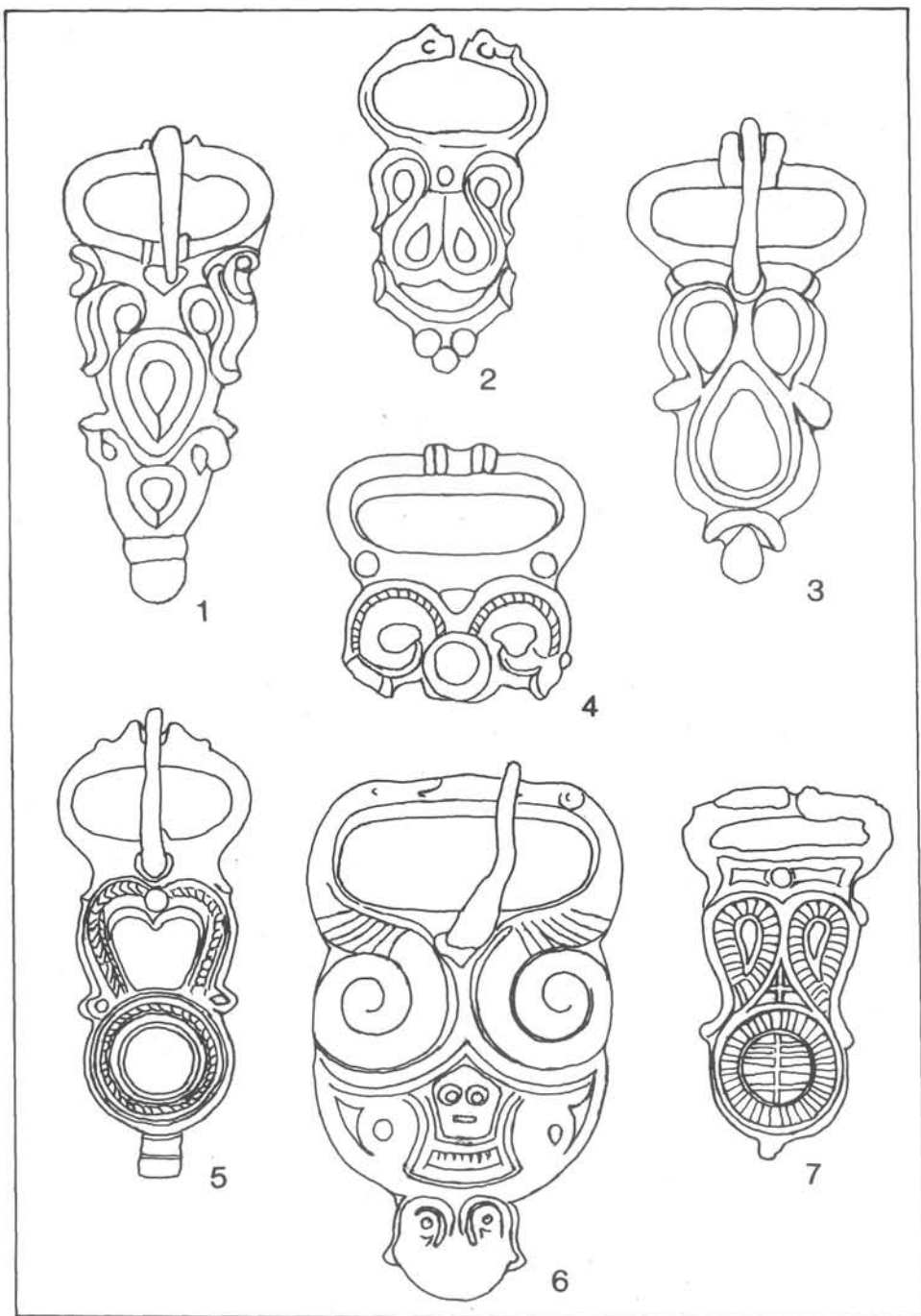
Szöke, Béla

1961 Über die Beziehungen Moraviens zu dem Donaugebiet in der Spätawarenzeit. Studia Slavica VI. 75-112.

Szöke Béla Miklós-Vándor László

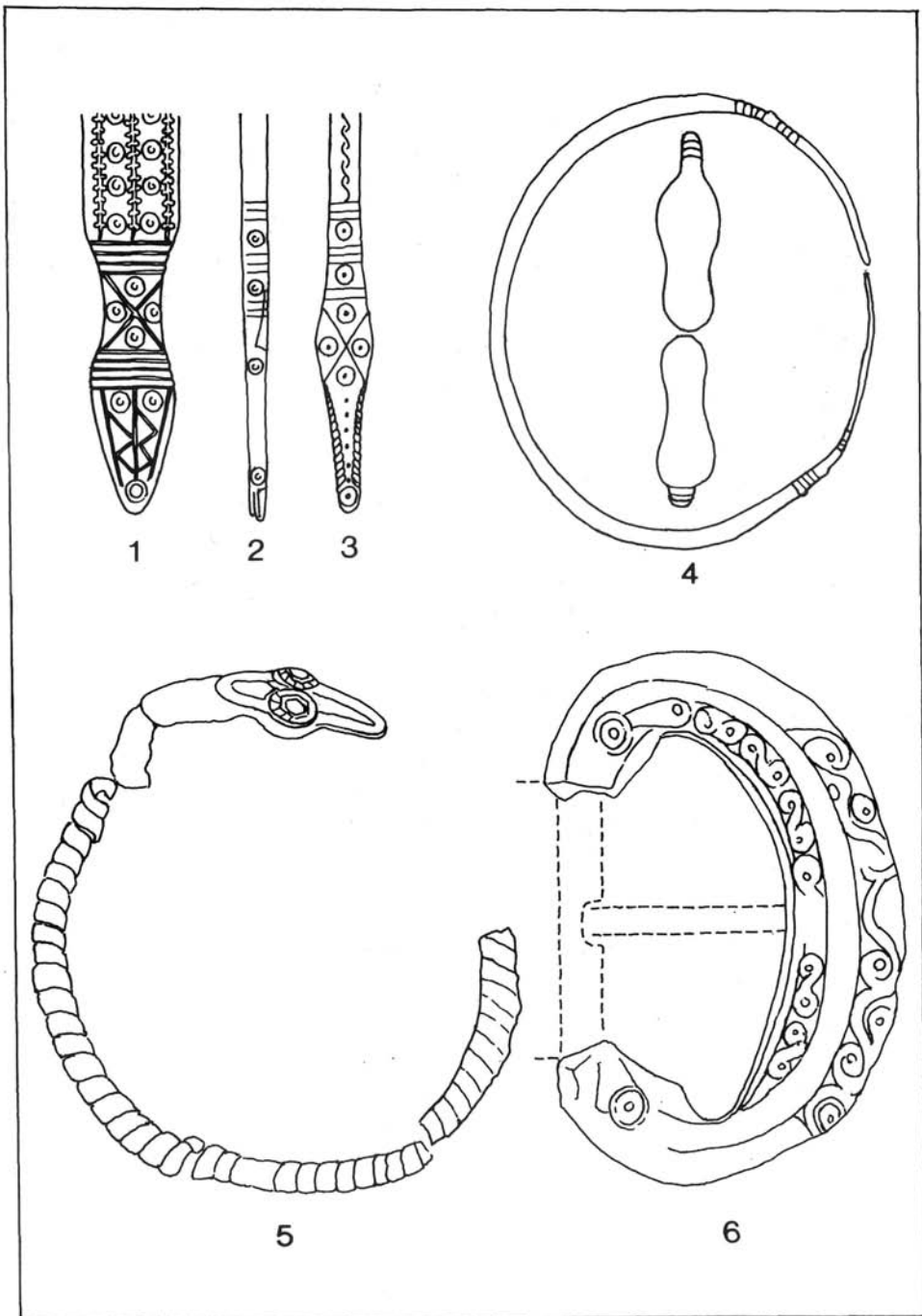
1983 8-9. századi birituális temet Zalakomár határában. Zalai Gyűjtemény 18. 69-86.

- 1985 Neue Ergebnisse der Ausgrabungen im Kisbalaton-Gebiet. in: Friesinger, H.–Daim, F.(Hrsg.), Die Bayern und ihre Nachbarn II. Wien, 207-212.
- Szöke, Béla Miklós*
1992 Die Beziehungen zwischen dem Ostalpenraum und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentracht). in: Falko Daim (Hrsg), Awarenforschungen II. Studien zur Archäologie der Awaren 4. Wien, 841-968.
- Szönyi Eszter–Tomka Péter*
1985 Györszentiván-Söprűshegy: késő római és kora Árpád-kori temető. ComArchHung, 97-123.
- Takács, Zoltán*
1941 Iranisch-Hellenistisches und Ostasiatisches in der Kunst der grossen Völkerwanderung. Ostasiatische Zeitschrift N.F. XVII. 120-130.
- Tettamanti Sarolta*
1972 Előzetes jelentés a vác-kavicsbányai avar temető feltárásáról. Studia Comitatusia 1. 45-52.
1977 Avar kori öntőminta Vácról. ArchÉrt 104. 79-85.
- Točik, Anton*
1968 Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava
- Török Gyula*
1966 Újabb régészeti feltárások Halimbán. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 5. 69-80.
1968 Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba im VI.-IX. Jahrhundert. Študij-né Zvesti SAV 16. 265-277.
- Trugly Sándor*
1985 A komáromi avar kori temetők kutatástörténete. Új Mindenes Gyűjtemény 4. 37-61.
- Trugly, Alexander*
1987 Gräberfeld aus der Zeit des awarenischen Reiches bei der Schiffswerft in Komarno. SlovArch SAV XXXV. 251-344.
- Varsik, Vladimír*
1992 Byzantinische Gürtelschnallen im mittleren und unteren Donauraum im 6. und 7. Jahrhundert. SlovArch XL. 77-108.
- Werner, Joachim*
1956 Beiträge zur Archäologie des Attila-Reiches. München,
1986 Der Schatzfund von Vrap in Albanien. Studien zur Archäologie der Awaren 2. Wien
- Zavituhina, M. P.*
1977 Szobranijje M. P. Gagarina 1716 goda v Szibirszkaj Kollekicii Petra I., Arheologicseskij Szbornyik 18. 41-51.

1. ábra.

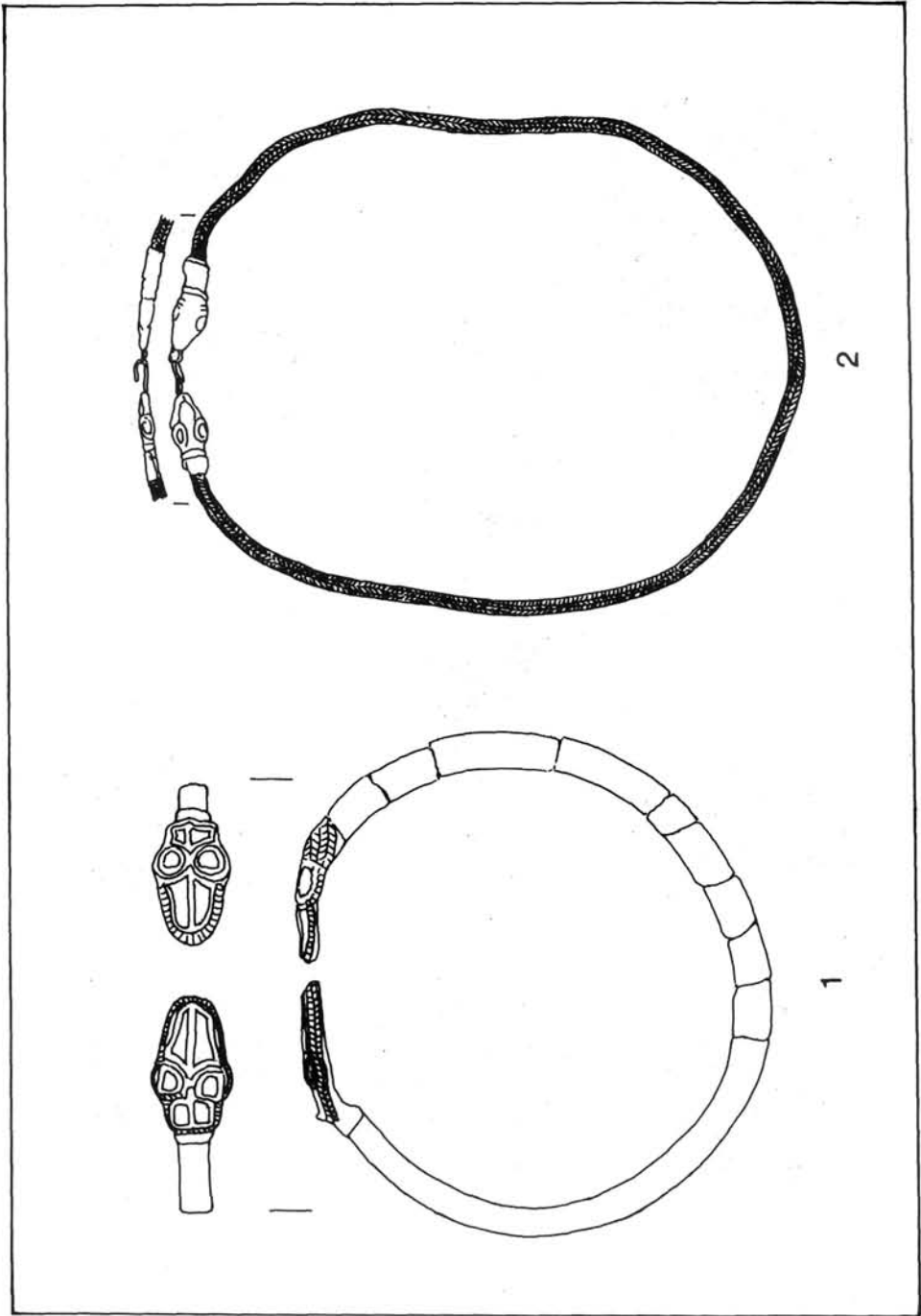
1: Tolna vármegye szórvány, 2: Győr-Téglavető dűlő 608. sír, 3: Pécs-Gyárváros, 4: Keszthely, 5-6: Keszthely-Dobogó, 7: Szeged-Makkoserdő 44. sír

2. ábra.

1-3: Keszthely-vidék, 4: Környe 152. sír, 5: Kiskőrös-Vágóhídi dűlő IV. sír,

6: Aradac-Mečka / Aradka

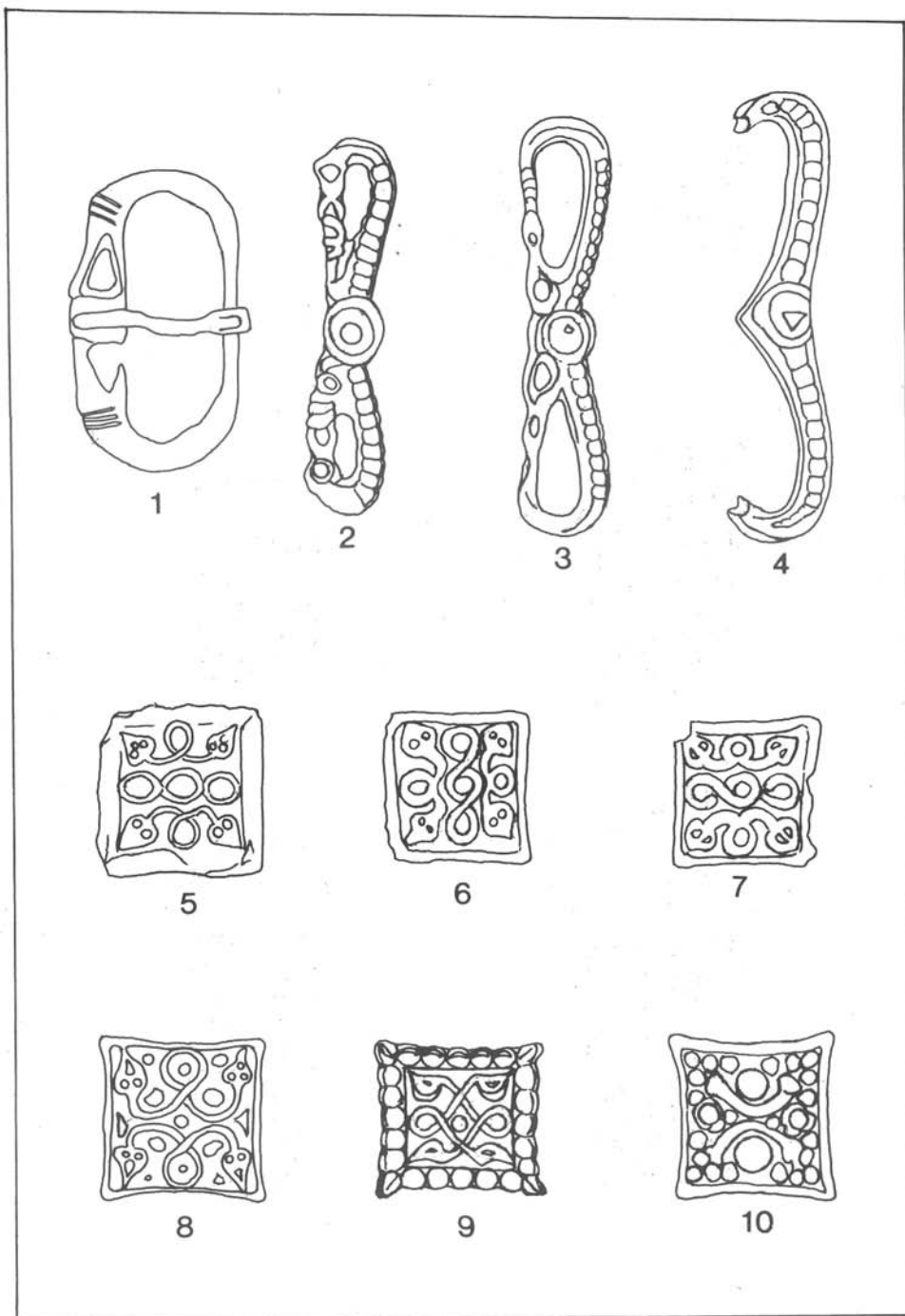
3. ábra.

1: Cibakháza 2: Zalakomár-Lesvári dőlő 225. sír

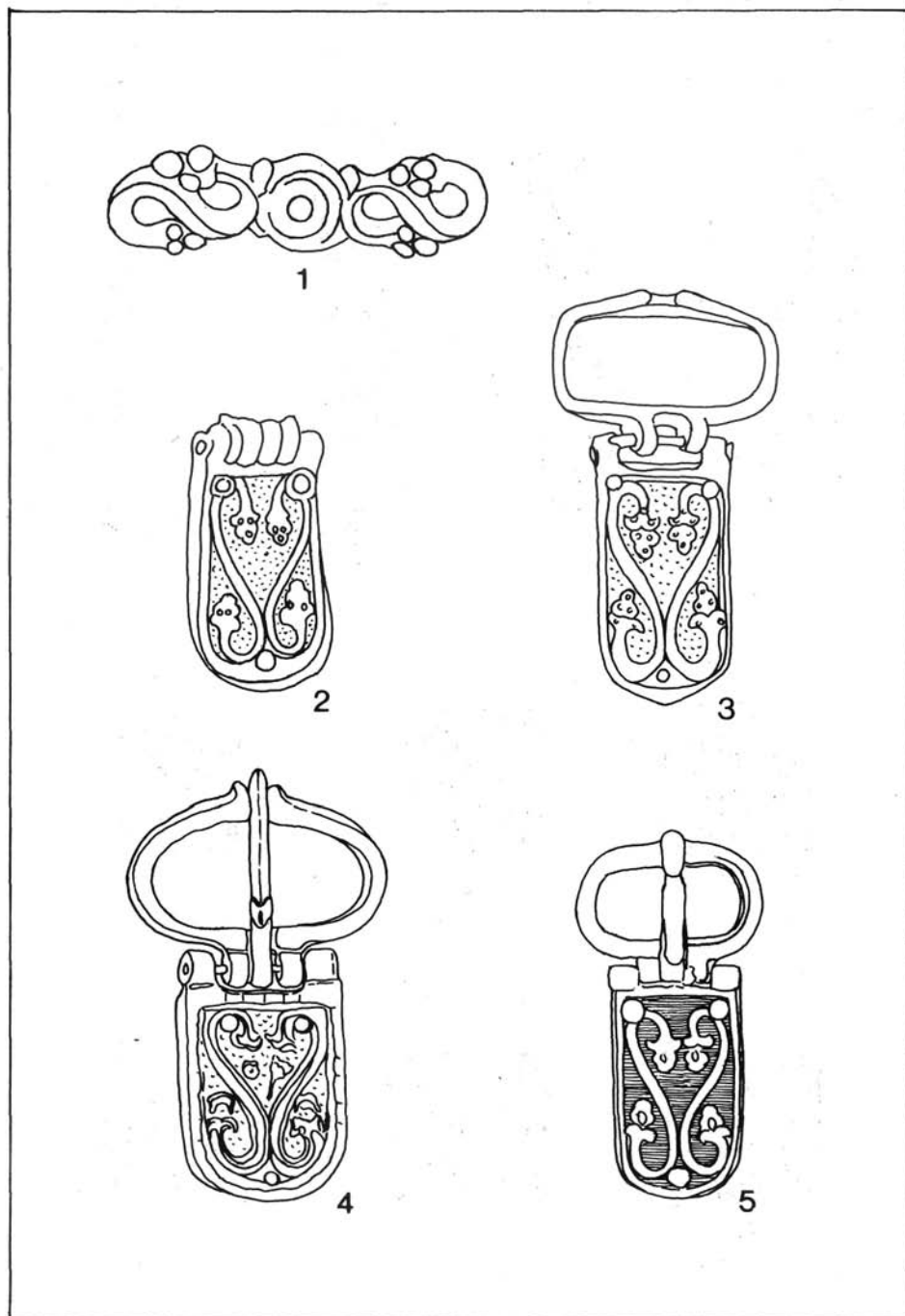
4. ábra.

1: Szeged-Átokháza-Biliscs 1. sír, 2: Mikulčice-Stepnice szórvány,
 3: Devínska Nova Ves / Dévényújfalu 226. sír, 4: Balmazújváros-Hortobágy-Árkus 24. sír,
 5: Kaposvár-Toponár 39. sír, 6-7: Kaposvár-Toponár 52. sír

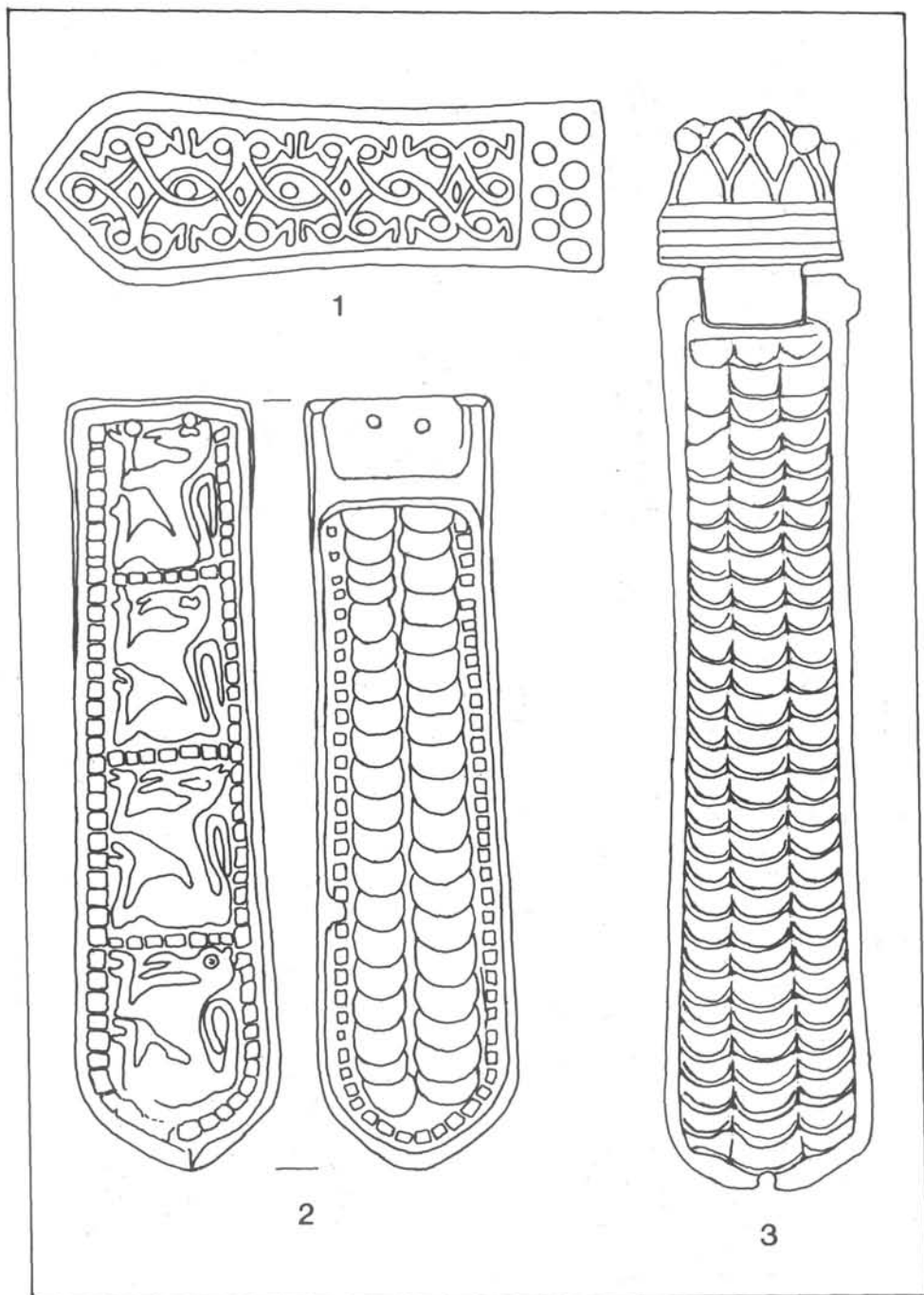
5. ábra.

1: Záhorská Bystrica / Pozsonybeszterce 260. sír, 2: Szob 38. sír, 3: Szirák 41. sír,
 4: Szebény I. 128. sír, 5: Budapest-Tihanyi tér 3. sír, 6: Alattán-Tulát 214. sír,
 7: Alattán-Tulát 557. sír, 8: Bóly-Sziebertpuszta B 61. sír, 9: Szentés-Nagyhegy 32. sír,
 10: Štúrovo / Párkány 222. sír

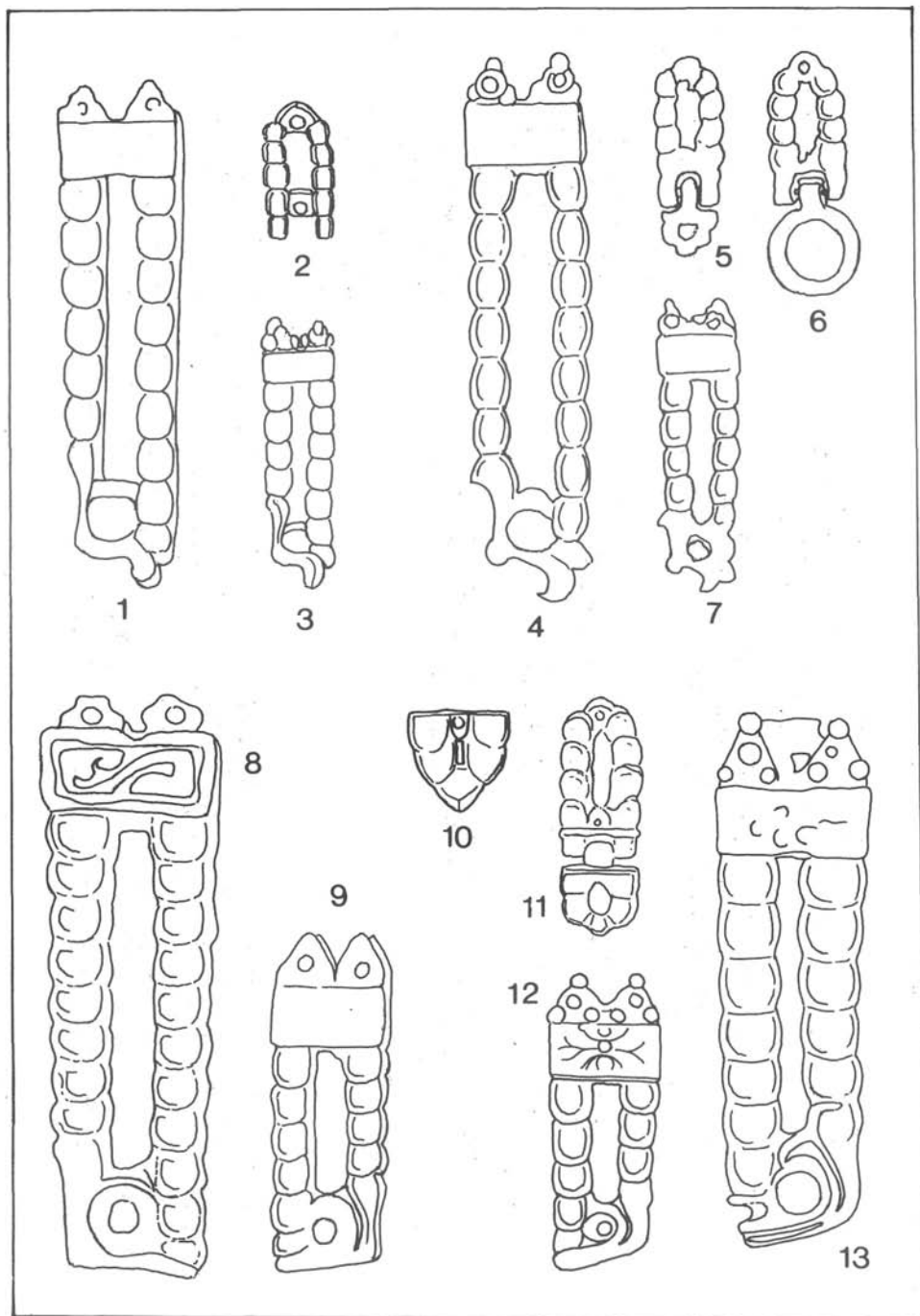
6. ábra.

1: Michelsdorf I. sír, 2: Nuşfalau / Szilágynagysfalu, 3: Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 72. sír, 4: Zemun-Zemun Polje / Zimony, 5: Győr-Téglavető dűlő 696. sír

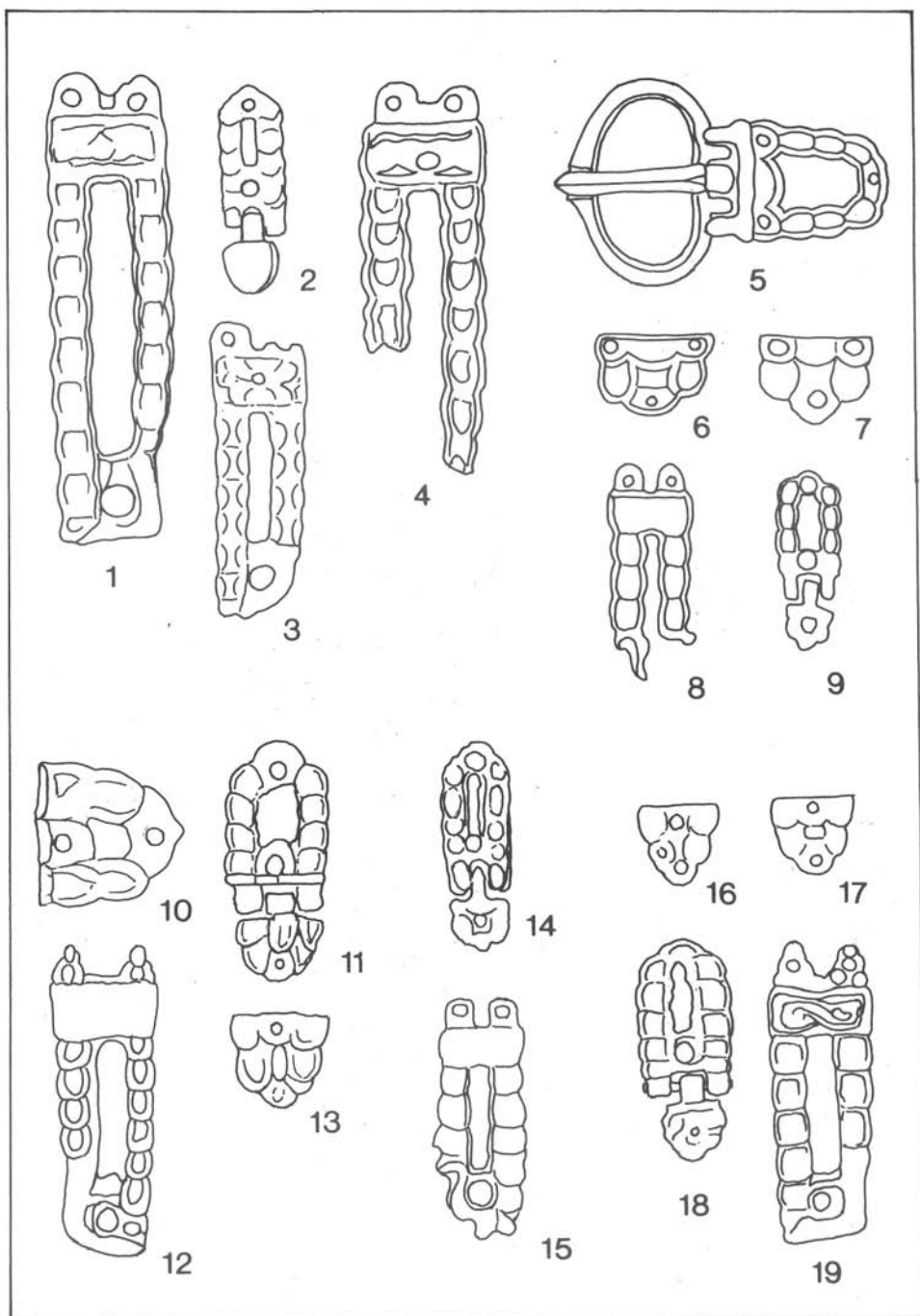
7. ábra.

1: Budakalász-Dunapart 80. sír, 2: Prága szórvány, 3: Jutas 28. sír

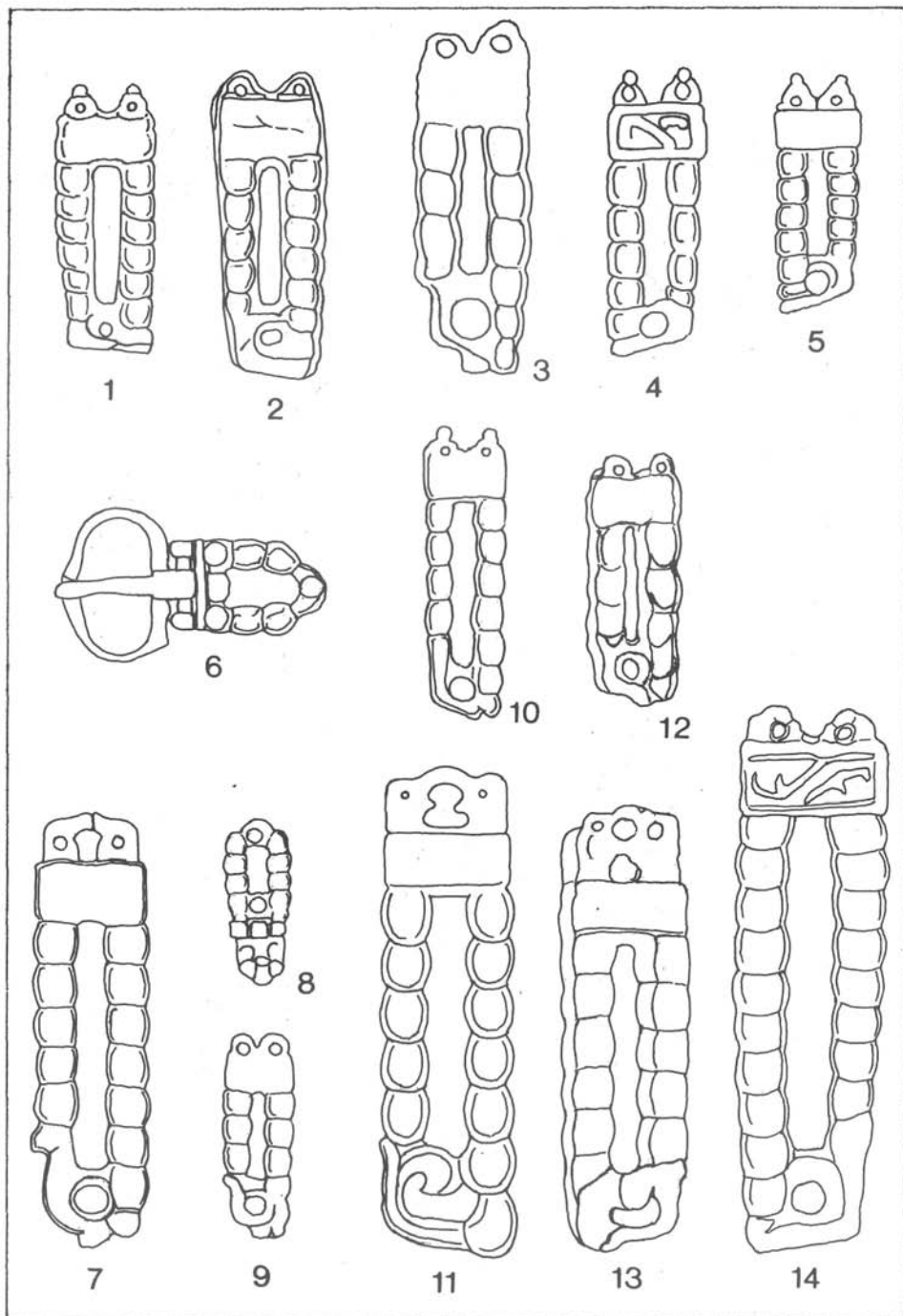
8. ábra.

1-3: Jászapáti-Nagyállás út 121. sír, 4-7: Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 78. sír,
8-9: Zwölfaxing-II. 5. sír, 10-13: Čenej-Novi Sad / Csenej 1. sír

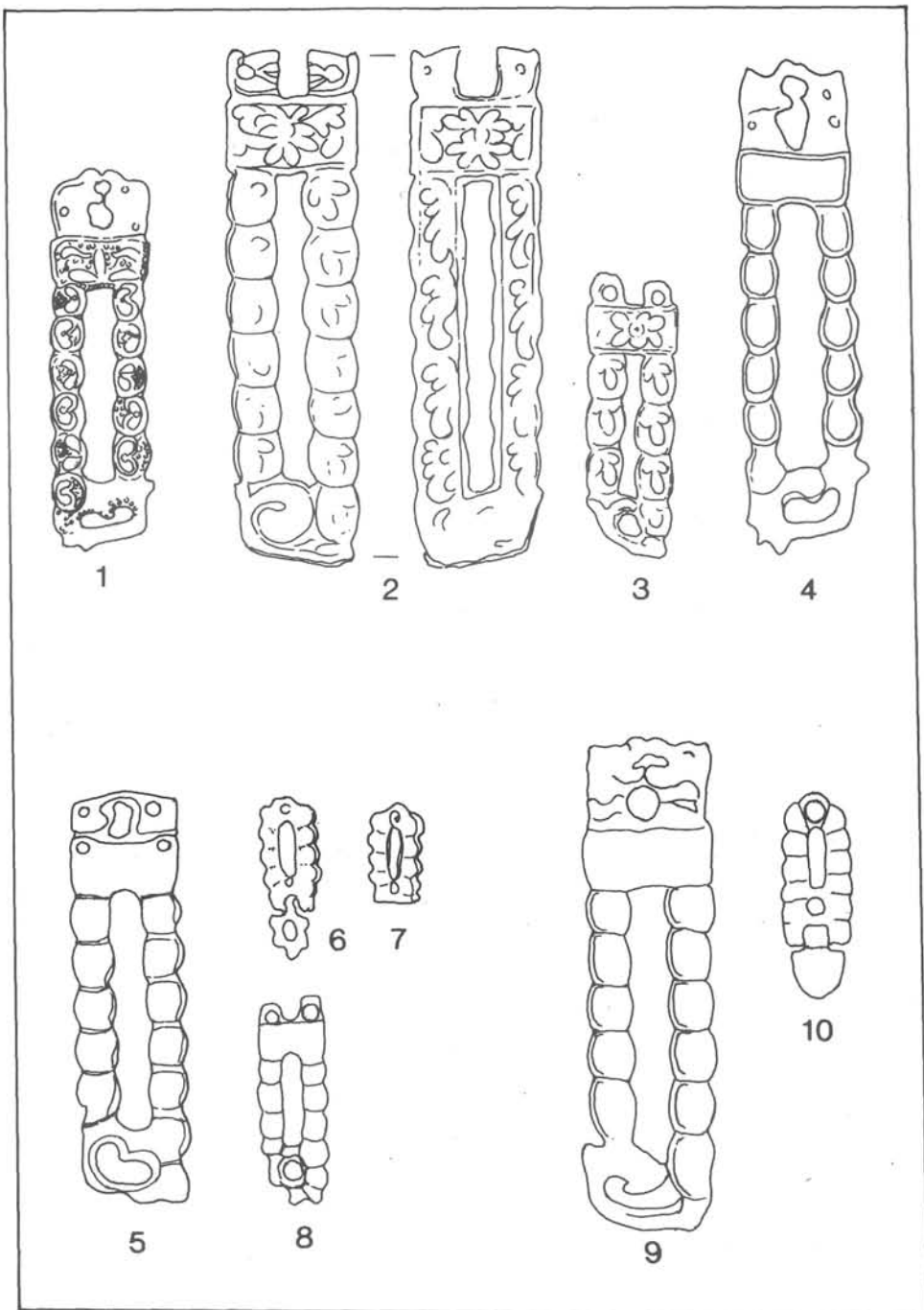
9. ábra.

1-3: Mödling-Goldene Stiege 140. sír, 4: Spišské Tomášovce / Szepestamásfalva szórvány,
 5-9: Zwölfaxing-I. 61. sír, 10-13: Táp-Borbapuszta 26. sír, 14-15: Vörs-Papkert B 314. sír,
 16-19: Vörs-Papkert B 259. sír

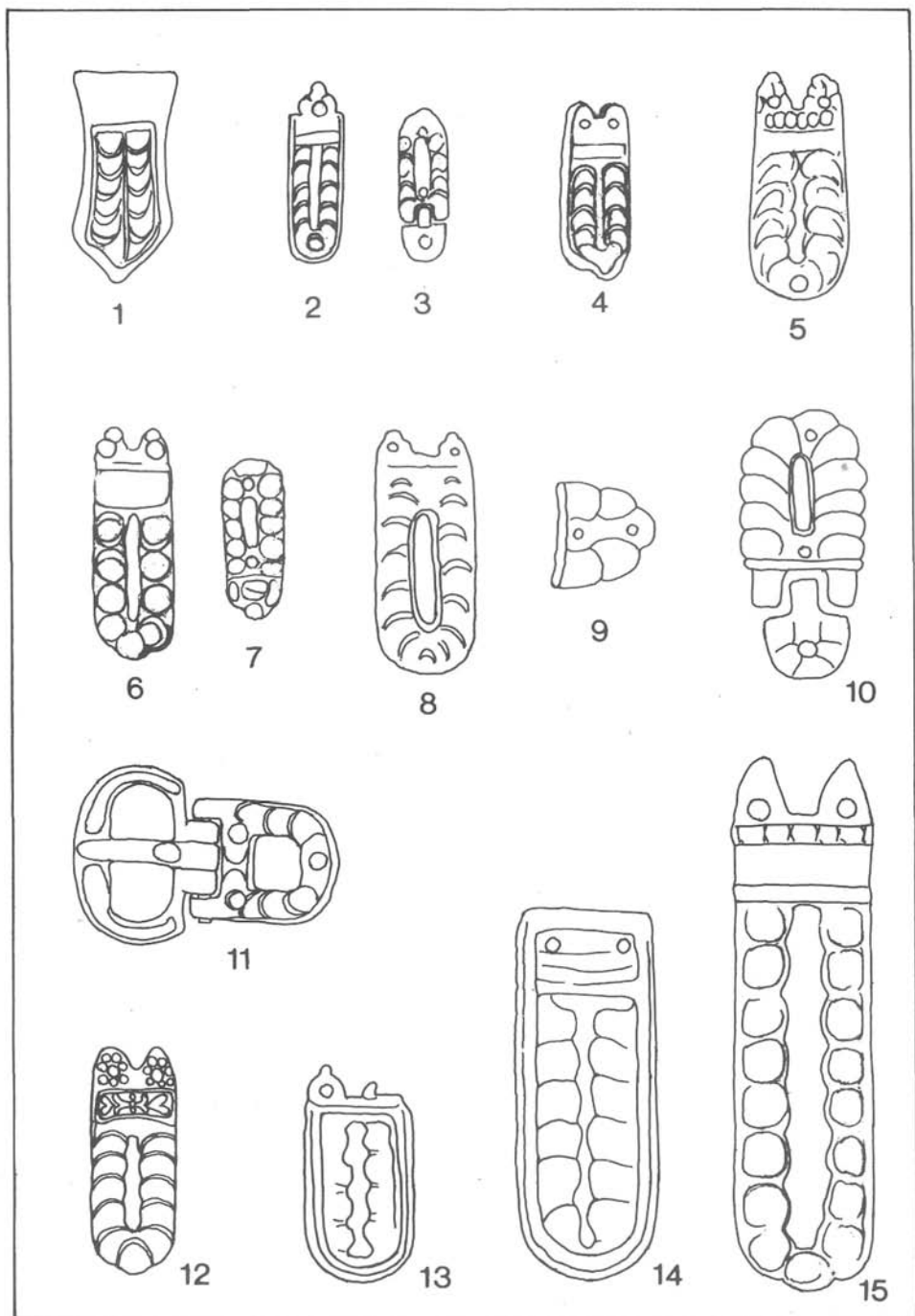
10. ábra.

1: Halimba-I. 222. sír, 2: Wimm 36. sír, 3: Ripnjev-I. szórvány, 4: Kaposvár-Toponár 40. sír,
 5: Szeged-Fehértó A 168. sír, 6-9: Kiskőrös-Pohibuj-Mackó dűlő 62. sír,
 10-11: Vörs-Papkert B 468. sír, 12-13: Vedresháza 13. sír

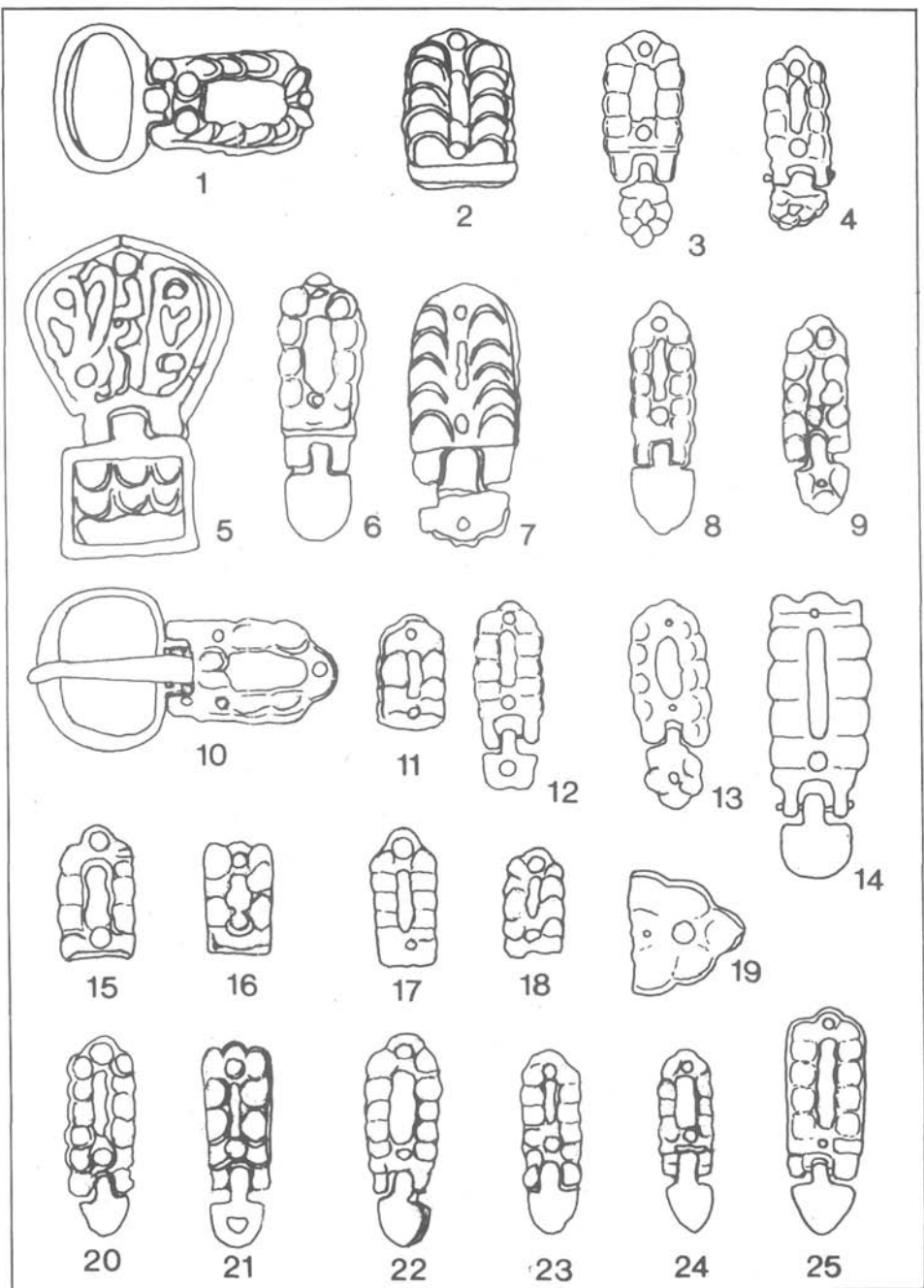
11. ábra.

1: Šal' a-Duslo / Vágsellye 63. sír, 2-3: Mali Idjos/Kishegyes 4. sír, 4: Čelarevo / Dunacséb szórvány, 5-8: Homokmégy-Halom 49. sír, 9-10: Szentes-Lapistó 23. sír

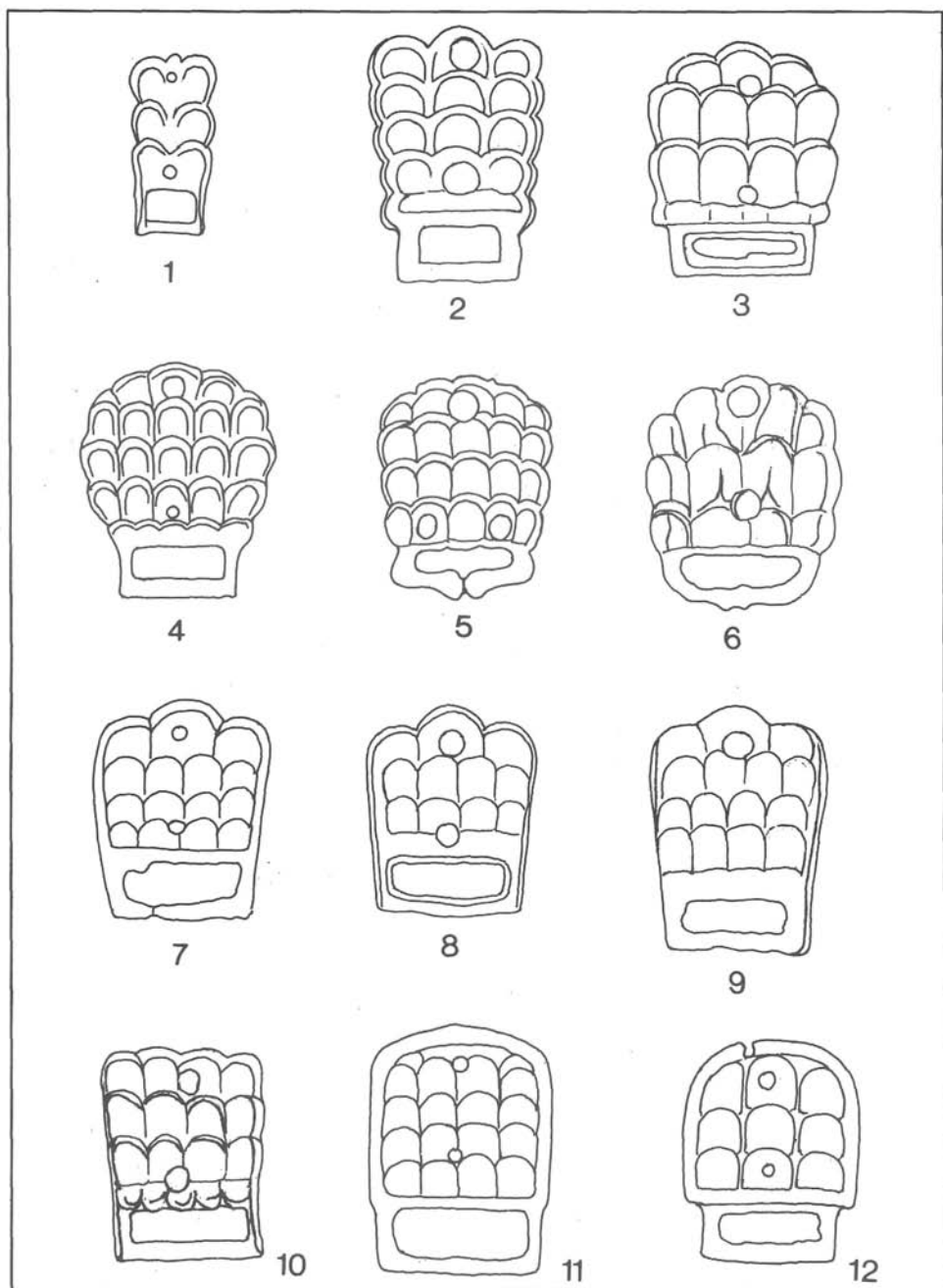
12. ábra.

1: Devinská Nová Ves / Dévényújfalu 222. sír, 2-3: Vörs-Papkert B 307. sír, 4: Vörs-Papkert B 434. sír, 5: Mártély 2. sír, 6-7: Halimba-II. Lőrinczi út 1. sír, 8-10: Cikó C13 (559) sír, 11-12: Čelarevo / Dunacséb 361. sír, 13: Ismeretlen lelőhely (Sárka ?) szórvány, 14: Tolna megye E sír ?, 15: Varsó környéke, szórvány

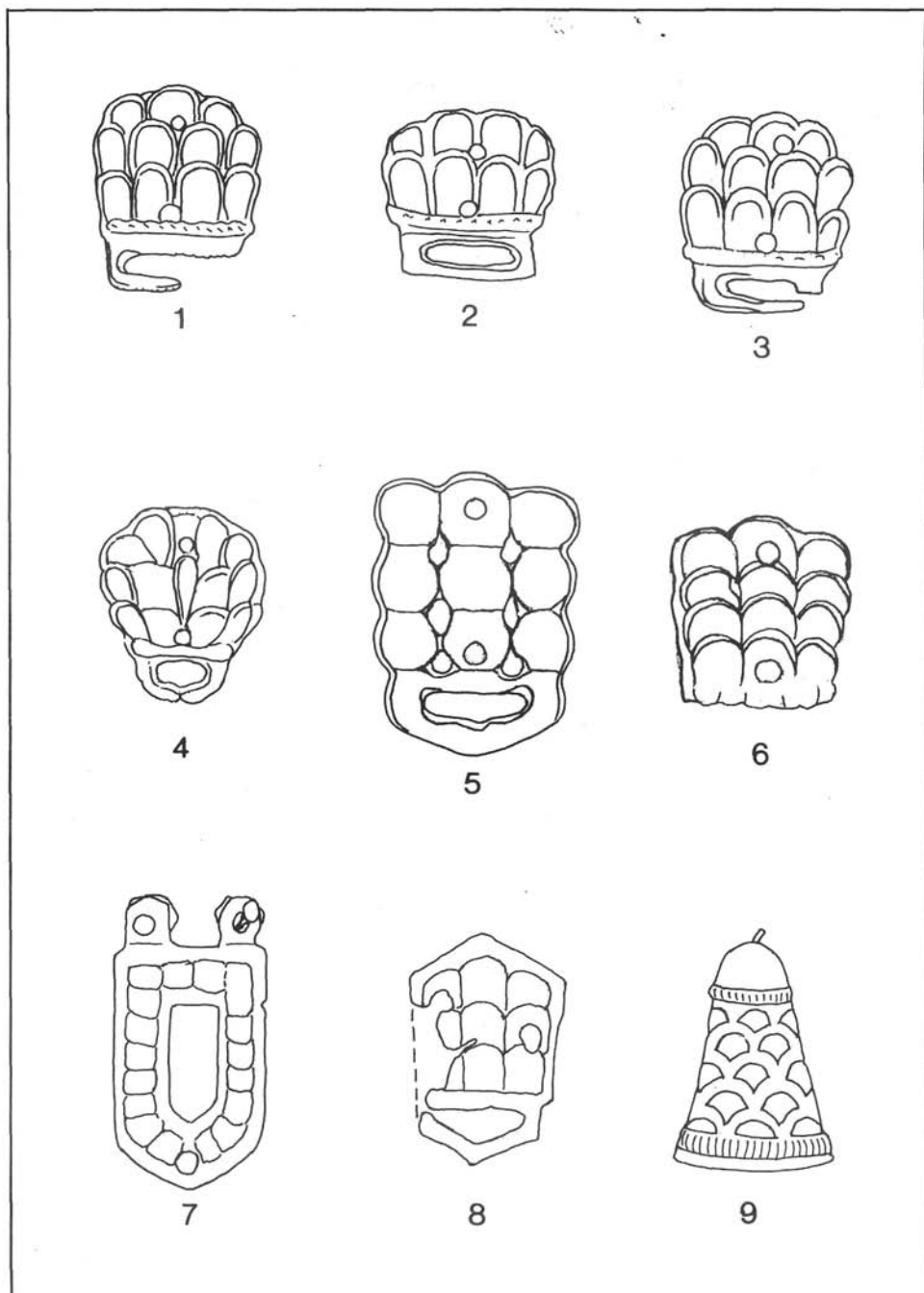
13. ábra.

1: Szentcs-Kaján 143. sír, 2, 7: Vörs-Papkert B 576. sír, 3: Vörs-Papkert B 417. sír,
 4: Komarno-Lodenice i Révkomárom-Hajógyár 33. sír, 5: Győr-Téglavető dűlő 270. sír,
 6: Biatorbágy-Budapark 73. sír, 8: Mali Idjos / Kishegyes 6. sír, 9: Vörs-Papkert B 397. sír,
 10-12: Gyomaendrőd-Szigetvári tanya 44. sír, 13, 19: Vörs-Papkert B 417. sír, 14: Cikó 519. sír,
 15, 20: Pilismarót-Basaharc 6. sír, 16, 21: Vörs-Papkert B 455. sír, 17, 22: Szob 88. sír,
 18, 23: Szob 85. sír, 24: Dévaványa 14. sír, 25: Gátér 222. sír

14. ábra.

- 1: Vörs-Papkert B 378. sír, 2: Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 9. sír,
 3: Bernolákovo / Cseklész 34. sír, 4: Vojka-Brdasica / Vajka 2. sír, 5: Komarno-Lodenice / Rév-
 komárom-Hajógyár 89. sír, 6: Radvaň nad Dunajom-Žitavská Tón / Dunaradvány-Zsitvatő
 31. sír, 7: Brno-Líšeň szórvány, 8: Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 71. sír,
 9: Radvan nad Dunajom-Žitavská Tón / Dunaradvány-Zsitvatő 10. sír, 10: Štúrovo / Párkány
 5. sír, 11: Kal szórvány, 12: Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 87. sír

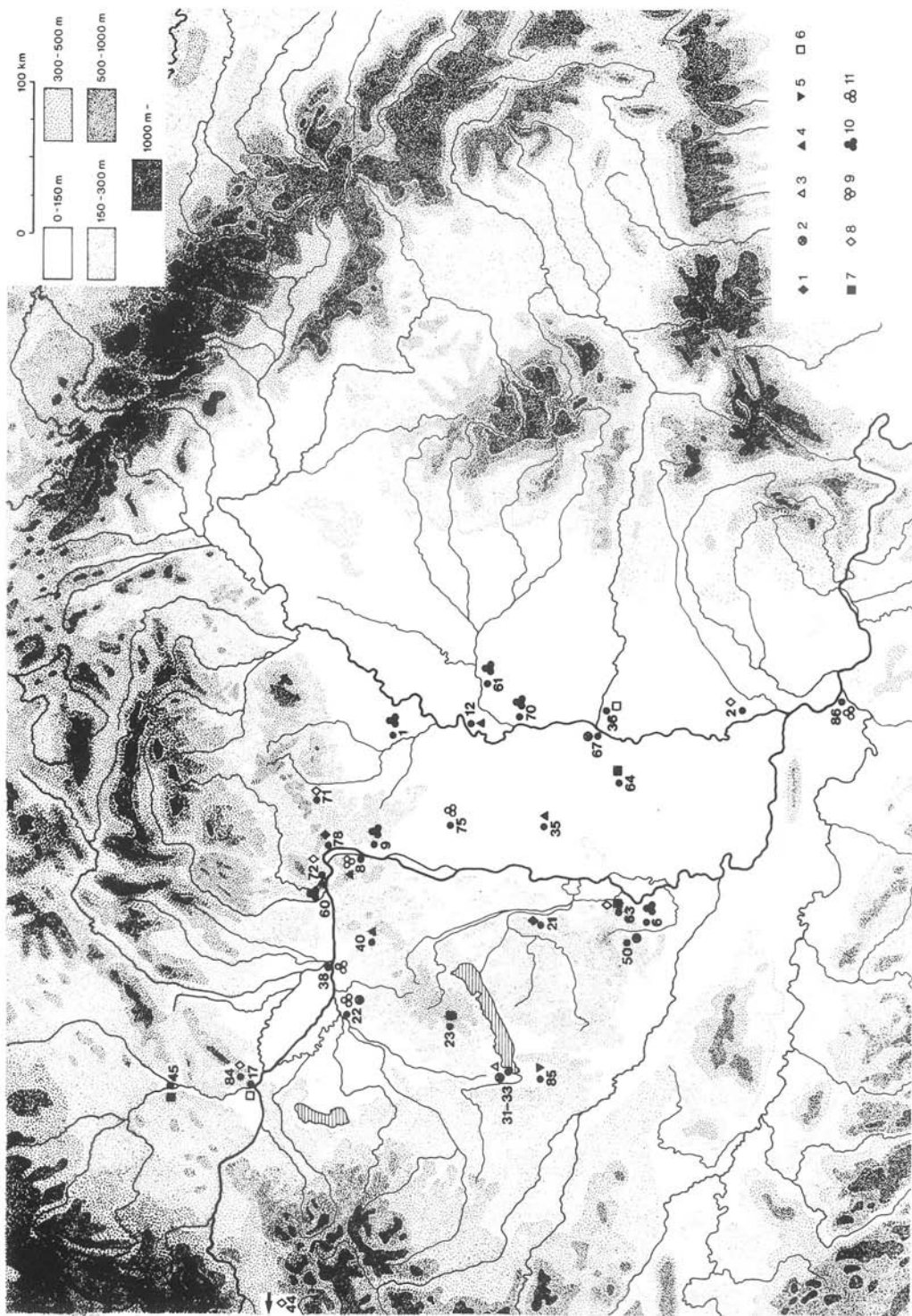
15. ábra.

1-2: Komarno-Hadovce / Révkomárom-Gadóc(i út) 24. sír, 3: Komarno-Hadovce / Révkomárom-Gadóc(i út) 23. sír, 4: Komarno-Hadovce / Révkomárom-Gadóc(i út) 12. sír, 5: Kaposvár 33. sz. lelőhely = Kaposvár-Toponár 14. sír, 6: Üllő I. 151. sír, 7: Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 78. sír, 8: Komarno-Lodenice / Révkomárom-Hajógyár 33. sír, 9: Feketić-Ciglana / Bácsfeketehegy

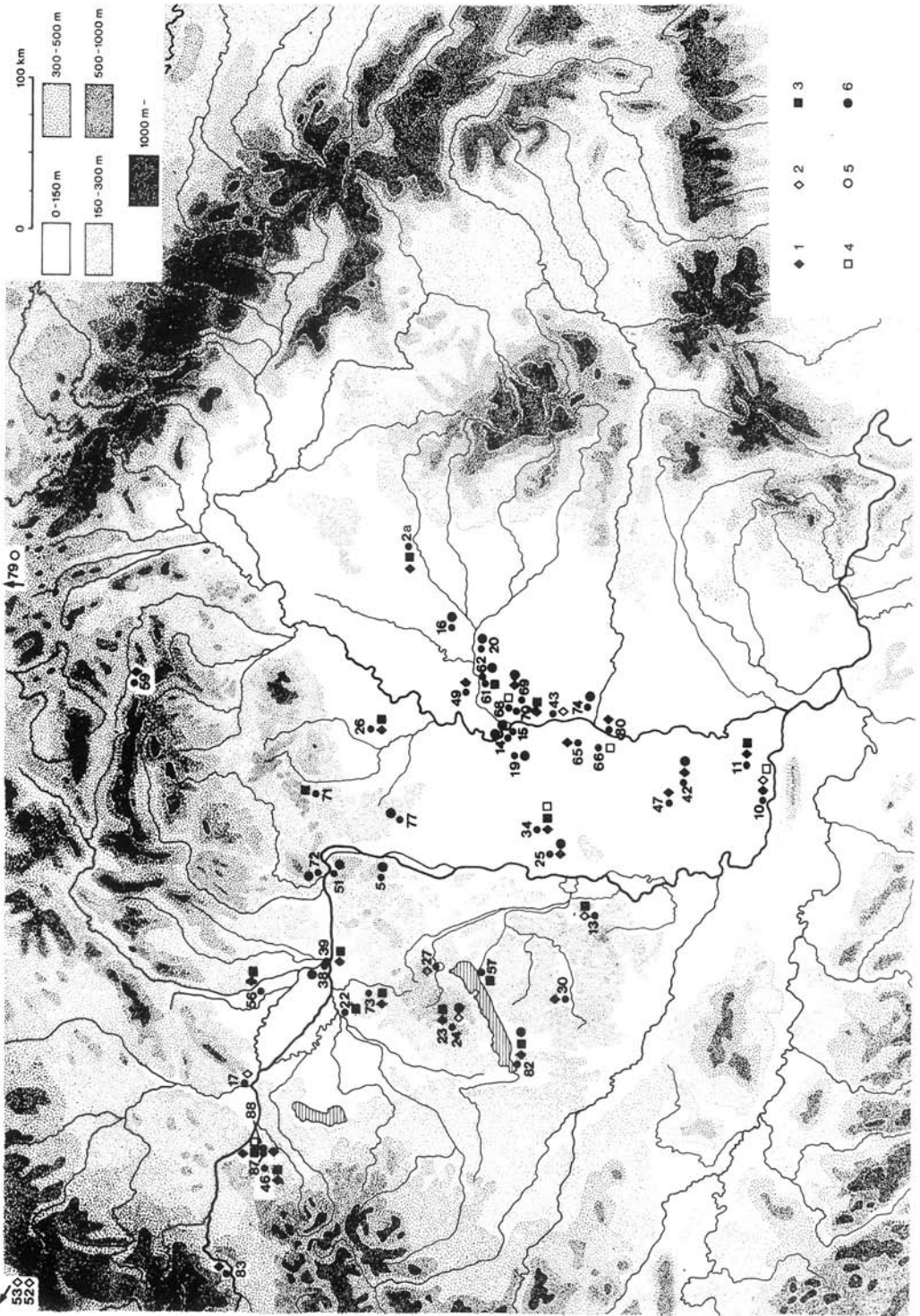
16. ábra.

A „győztes fejedelem” a nagyszentmiklósi kincs 2. sz. korszának pikkelymotívumos medailonjában (László Gy.-Rácz I. 1977, 1. kép nyomán)

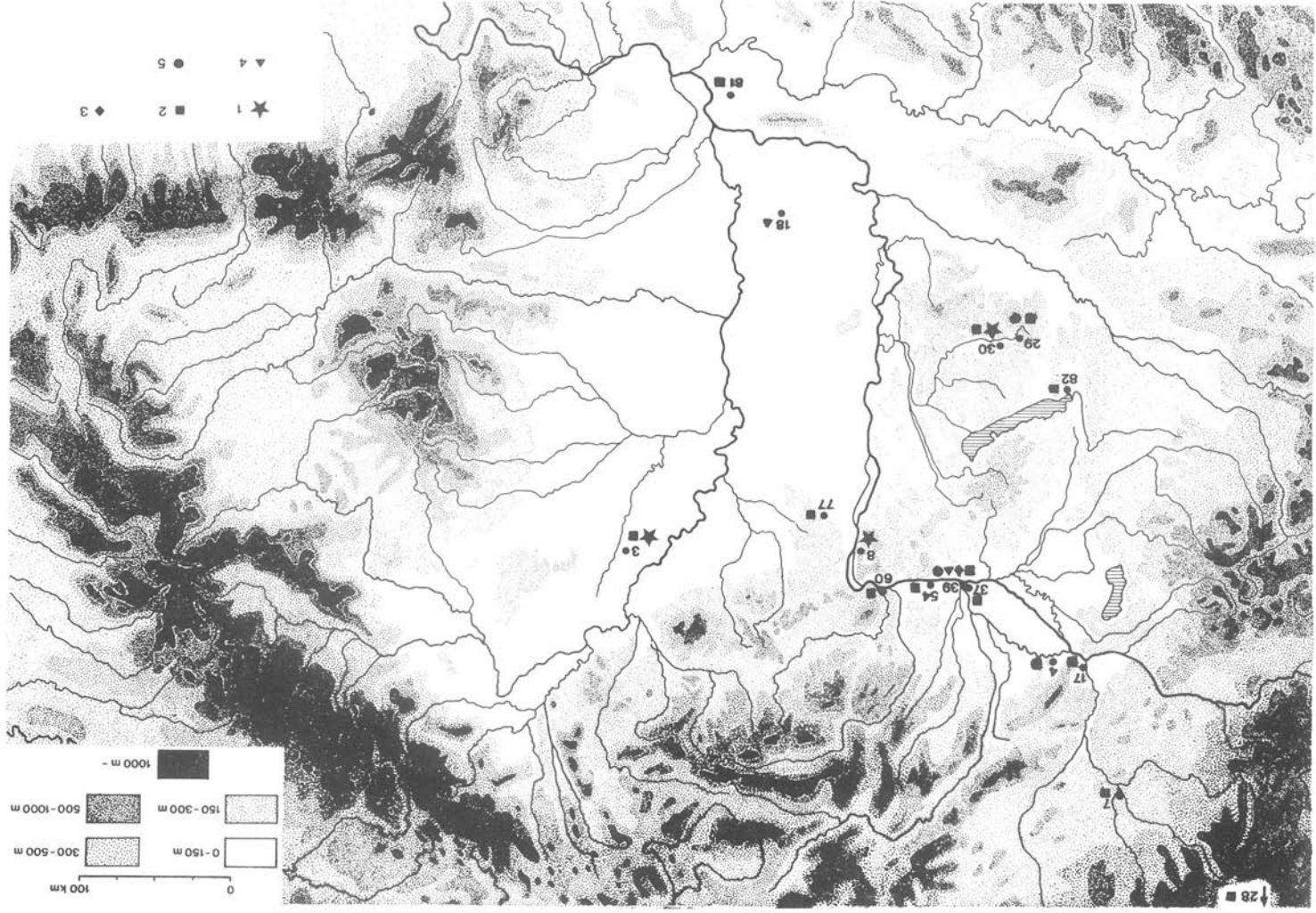
1. térkép. Kígyós temetkezések és a szövegben említett kígyóábrázolásos leletek

- 1 Kígyós temetkezések** 21. Gyöng-Vásártér út 277. sír; 78. Vác-Kavicsbánya 366. sír.
- 2 Bizánci csatok** 22. Győr-Téglavető dűlő 608. sír; 31. Keszthely; 32. Keszthely-Do-bogó; 50. Pécs-Gyárvaros; 67. Szeged-Makkoserdő 144. sír; 76. Tolna vármegye.
- 3 Kígyós lemezkarpercek** 33. Keszthely-vidék.
- 4 Kígyófejes karperec** 8. Budakalász-Dunapart 572. sír; 40. Környe 152. sír; 35. Kis-kőrös-Vágóhídi dűlő IV. sír; 12. Cibakháza.
- 5 Kígyófejes nyakperce** 85. Zalakomár-Lesvári dűlő 225. sír.
- 6 Kígyóábrázolásos övveretek** 17. Devinska Nová Ves (Dévényújfalu 226. sír; 36. Klá-rafalva-Vasút u. 11. sír.
- 7 Állatküzdelmi jelenetes övveretek** 23. Halimba-I. 60. sír; 45. Mikulčice-Stepnice; 63. Szebény-I. 29. sír; 64. Szeged-Átokháza-Bilisics 1. sír.
- 8 Csatkarika, övforgók** 2. Aradac-Mečka / Aradka szórv.; 44. Micheldorf I. sír; 63. Sze-bény-I. 128. sír; 71. Szirák 41. sír; 72. Szob 38. sír; 84. Záhorská Bystrica/Pozsonybesz-terce 260. sír.
- 9. Stilizált kígyómotívumos szíjvég** 8. Budakalász-Dunapart 80. sír.
- 10 Stilizált kígyómotívumos övveretek** 1. Alattán-Tulát 214. és 557. sír; 6. Bóly-Szie-bert pusztá B 61. sír; 9. Budapest-Tihanyi tér 3. sír; 60. Stúrovo/Párkány 222. sír; 61. Szarvas-68. lh. 78. sír; 70. Szentés-Nagyhegy 32. sír.
- 11 Csattestek stilizált kígyószerű (indás) motívummal** 22. Győr-Téglavető dűlő 696. sír; 38. Komarno-Lodenice/Révkomárom-Hajógyár 72. sír; 48. Nusfalau/Szilágynagyfa-lu 12. halom; 75. Tatárszentgyörgy; 86. Zemun-Zemun Polja / Zimony

1. „R-motívumos” szíjvég; 2. pikkelydíszes szíjvég; 3. pikkelydíszes övveret; 4. pikkelydíszes csat; 5. gyöngysordíszes szíjvég; 6. gyöngysordíszes övveret;

2a. Ártánd–Kapitány dűlő–Róth tanya 53, 56. sír: 3, 1; 5. Biatorbágy–Budapark 373. sír: 6; 10. Čelarevo / Dunacséb 361. sír és szórv.: 1, 2, 4; 11. Čenej–Novi Sab / Csenej 1. sír: 1, 3; 13. Cikó 519. és C/3 (559) sír: 2, 3; 14. Csongrád–Máma 11. sír: ?; 15. Csongrád–Mezőgazdasági Szakiskola 7. sír: ?; 16. Dévaványa 14. sír: 6; 17. Devínská Nová Ves / Dévényújfalu 222. sír: 2; 19. Gátér 222. sír: 6; 20. Gyomaendrőd–Szigetvári tanya 44. sír: 6; 22. Győr–Téglavető dűlő 270. sír: 3; 23. Halimba–I. 147, 222. sír: 3, 1; 24. Halimba–II. Lőrintei út 1. sír: 2, 6; 25. Homokmégy–Halom 48, 49. és 150. sír: 1, 6; 26. Jászapáti–Nagyszállás út 121. sír: 1, 3; 27. Jutas (Veszprém–) 28. sír: 2; 30. Kaposvár–Toponár 40. sz. őrház 40. sír: 1; 34. Kiskőrös–Pohibuj–Mackó dűlő 62. sír: 1, 3, 4; 38. Komarno–J. Váradiho u. / Révkomárom–Váradi J. u. 21. sír: 6; 39. Komarno–Lodenice / Révkomárom–Hajógyár 33, 78. sír: 1, 3; 41. Magyarország–ismeretlen lh.: 1; 42. Mali Idjos / Kishegyes 4. és 6. sír: 1, 6; 43. Mártély 2. sír: 2; 46. Mödling–Goldene Stiege 140. sír: 1, 3; 47. Moravica–Stara Moravica / Ómoravica–Koplaló 183. sír: 1; 49. Öcsöd–59a lh. 18. sír: 1; 51. Pilismarót–Basaharc 6. sír: 6; 52. Prága–ismeretlen lh.: 2; 54. Ripnjev–I. szórv.: 1; 55. Šal’ a-Duslo / Vágsellye 63. és 150. sír: 1, 3; 56. Sárka ? (Prága–) - ismeretlen lh. szórv.: 2; 57. Siófok–Balatonkiliti 65. sír: 3; 59. Spišské Tomášovce / Szepes-támásfalva szórv.: 1; 61. Szarvas–68. lh. (Grexa–téglagyár) 390. sír: 3; 62. Szarvas–75. lh. (Rózsa–halom) 80. és 88. sír: 6; 65. Szeged–Fehértó A 168. sír: 1; 66. Szeged–Kundomb 140 sír: 6; 68. Szentes–Kaján 143. sír: 4; 69. Szentes–Lapistó 15. és 23. sír: 6; 1, 6; 70. Szentes–Nagyhegy (Juhász J. szőlője) 126. sír: 1, 3; 71. Szirák 39. sír: 3; 72. Szob 85. és 88. sír: 6; 73. Táp–Borbapuszta 26. sír: 1, 3; 74. Tápé–Kerekgyöp szórv.: 6; 76. Tolna megye E sír ?; 2; 77. Üllő–I. 178. sír: 6; 79. Varkó környéke, szórv.: 5; 80. Vedresháza (Tiszasziget–Őszentiván–) 13. sír: 1; 82. Vörs–Papkert B 259, 307, 314, 397, 417, 434, 455, 468, 576. sír: 1, 3, 6; 83. Wimm 36 sír: 1; 87. Zwölfaxing–I. 61. sír: 1, 3, 4; 88. Zwölfaxing–II. 5. sír: 1.

3. térkép. Kígyó- és pikkelymotívumos lószerszámveretek

- 1. Kígyóábrázolásos lószerszámveretek;** 3. Balmazújváros–Hortobágy–Árkus 24, 27. sír; 8. Budakalász–Dunapart 200. sír; 30. Kaposvár–Toponár–40. Őrház 39, 52. sír;
- 2. Pikkelymotívumos lószerszámveretek;** 3. Balmazújváros–Hortobágy–Árkus 24. sír; 4. Bernolákovol/Cseklész 34. sír; 6. Brno–Líšeň; 17. Devínska Nová Ves/Dévényújfalu 842. sír; 28. Kal; 29. Kaposmérő–Agyagbánya 80. sír; 30. Kaposvár 33. sz. lh. (Kaposvár–Toponár–40. Őrház) 14. sír; 37. Komarno–Hadovce/Révkomárom–Gadóc(i út) 12, 23, 24. sír; 39. Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 9, 33, 71, 78, 87, 89, 101, 145, 153. sír; 53. Radvaň nad Dunajom–Žitavská Tónl/Dunaradvány–Zsitvatő 10, 31. sír; 60. Štúrovo/Párkány 5. sír; 81. Vojka–Brdasica/Vajka 2. sír; 82. Vörs–Papkert B 378. sír;
- 3. Pikkelydész-utánzatos szíjvég;** 39. Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 78. sír;
- 4. Pikkelydészes kúp alakú lószerszámdész;** 18. Feketić–Ciglanal/Bácsfeketehegy; 39. Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 114. sír;
- 5. Pikkelydész nagyfalerán;** 29. Kaposmérő–Agyagbánya 80. sír; 39. Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 149. sír

DAS SCHLANGENMOTIV IN DER HINTERLASSENSCHAFT DES GREIFEN-RANKEN-ETHNIKUMS (Resümee)

Einen verhältnismäßig engefaßten Kreis der archäologischen Hinterlassenschaft des awarischen Zeitalters bilden die an verschiedenen Schmuckgegenständen (Hals- und Armringen), an den Gürtel- und Pferdegeschirrbeschlägen erscheinenden Schlangendarstellungen. Die Mehrzahl der Funde, die sich damit verbinden lassen, ist spätawarenzeitlich, gehört zur Hinterlassenschaft der Greifen-Ranken-Bevölkerung; zu finden sind sie aber auch im früheren Zeitraum des Aufenthaltes der Awaren im Karpatenbecken.

Über die Vorstellungen, die die awarenzeitliche Bevölkerung mit der Schlangengestalt verband, besitzen wir keine exakten Kenntnisse. Laut Zeugnis der unterschiedlichen folkloristischen Überlieferungen jedoch dürften darin sowohl die aus Asien mitgebrachten Glaubensvorstellungen, als auch die in Europa vorherrschende (in griechisch-römischen Mythen weiterletende) antike Auffassung über die Heilkraft der Schlange (Äskulap-Kult) eine Rolle gespielt haben.

Das Schlangensopfer muß ein sehr seltenes Bestattungszereemoniell gewesen sein (Gyönk-Vásártér őt, Vác-Kavicsbánya). Die einst zweifellos nicht nur an der Tracht, sondern auch an den Gebrauchsgegenständen erscheinenden Schlangendarstellungen sind an den archäologischen Funden wirklichkeitsgetreu und in stilisierter Form zu sehen. Sie verkörperten die mit den Reptilien verknüpfte Wehr- und Schutzfunktion, dienten eventuell als die Kraft des Totemtieres symbolisierendes Machtzeichen.

Byzantinische Schnallen mit Schlangendarstellungen und Armringe mit Schlangenköpfen gehörten zur typischen Hinterlassenschaft des Etnikums der Keszthely-Kultur, in der sich die spätantiken Traditionen widerspiegeln. Derselbe antike Einfluß ist an den „Fürstengräbern“ vom Ende des 7. Jh. zu beobachten (Cibakháza, Kiskőrös-Vágóhíd), und auch an einem heute noch unveröffentlichten Armringfragment (Budakalász-Dunapart). Den in Zalakomár zum Vorschein gelangten Halsring mit Schlangenkopfen hatte in der ersten Hälfte des 9. Jh. ein Adlige getragen.

Von den spätawarenzeitlichen Riemenzungen mit sog. „R-Motiv“ kann angenommen werden, daß sie eine sich in den eigenen Schwanz beißende Schlange darstellen. Auch die Mehrzahl der Gürtelbeschläge mit Schuppenverzierung deutet vermutlich auf Schlangen hin. Bekannt sind zwei verschiedene Gürtelbeschlagtypen mit Tierkampfszene, die Darstellung einer sich um einen Vogel Greif windenden Schlange (Szeged-Átokháza-Bilisics, Halimba, Szébény; Mikulcice).

Auf dem 2. Krug des Schatzes von Nagyszenmiklós erscheinen die Medaillonabbildungen in einem schuppenverzierten Rahmen (von sich windenden Schlangen umgebene Fläche).

Die auf die awarenzeitliche, Schlangenverehrung hindeutenden Gegenstände gehörten zur materiellen Hinterlassenschaft fast jeder Gesellschaftsschicht, müssen demnach enger Bestandteil ihrer Glaubenswelt gewesen sein. Dennoch hat es zwischen den verschiedenen, an Schlangen anknüpfenden Glaubensvorstellungen wohl nicht unbedingt eine straffe Verbindung gegeben: jeweils andere ethnische Gruppen dürften in den unterschiedlichen historischen Zeitaltern der Interpretierung ein und derselben Erscheinung ein jeweils anderes Gewicht beigemessen haben.

József Szentpéteri

Abb. 1

1: Komitat Tolna, Streufund, 2: Győr–Téglavető dűlő, Grab 608, 3: Pécs–Gyárváros, 4: Keszthely, 5–6: Keszthely–Dobogó, 7: Szeged–Makkoserdő, Grab 44

Abb. 2

1–3: Keszthely–Umgebung, 4: Környe, Grab 152, 5: Kiskőrös–Vágóhídi dűlő, Grab IV, 6: Aradac–Mecka/Aradka

Abb. 3

1. Cibakháza, 2: Zalakomár–Lesvári dűlő, Grab 225

Abb. 4

1: Szeged–Átokháza–Bilistics, Grab 1, 2: Mikulčice–Stepnice, Streufund, 3: Devínska Nova Ves/Dévényújfalú, Grab 226, 4: Balmazújváros–Hortobágy–Árkus, Grab 24, 5: Kaposvár–Toponár, Grab 39, 6–7: Kaposvár–Toponár, Grab 52

Abb. 5

1: Záhorská Bystrica/Pozsonybeszterce, Grab 260, 2: Szob, Grab 38, 3: Szirák, Grab 41, 4: Szebény I., Grab 128, 5: Budapest–Tihanyi tér, Grab 3, 6: Alattán–Tulát, Grab 214, 7: Alattán–Tulát, Grab 557, 8: Bóly–Sziebertpuszta B, Grab 61, 9: Szentés–Nagyhegy, Grab 32, 10: Štúrovo/Párkány, Grab 222

Abb. 6

1: Michelsdorf, Grab I, 2: Nusfalau/Szilágynagyfalú, 3: Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár, Grab 72, 4: Zemun–Zemun Polje/Zimory, 5: Győr–Téglavető dűlő, Grab 696

Abb. 7

1: Budakalász–Dunapart, Grab 80, 2: Prag, Streufund, 3: Jutas, Grab 28

Abb. 8

1–3: Jászapáti–Nagyállás út, Grab 121, 4–7: Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár, Grab 78, 8–9: Zwölfaxing–II., Grab 5, 10–13: Cenej–Novi Sad/Csenej, Grab 1

Abb. 9

1–3: Mödling–Goldene Stiege, Grab 140, 4: Spišské Tomášovce/Szentestamásfalva, Streufund, 5–9: Zwölfaxing–I., Grab 61, 10–13: Táp–Borbapuszta, Grab 26, 14–15: Vörs–Papkert B, Grab 314, 16–19: Vörs–Papkert B, Grab 259

Abb. 10

1: Halimba–I., Grab 222, 2: Wimm, Grab 36, 3: Ripnjev–I., Streufund, 4: Kaposvár–Toponár, Grab 40, 5: Szeged–Fehértó A, Grab 168, 6–9: Kiskőrös–Pohibuj–Mackó dűlő, Grab 62, 10–11: Vörs–Papkert B, Grab 468, 12–13: Vedresháza, Grab 13

Abb. 11

1: Šal'a–Duslo/Vágsellye, Grab 63, 2–3: Mali Idjos/Kishegyes, Grab 4, 4: Celarevo/Dunacséb, Streufund, 5–8: Homokméggy–Halom, Grab 49, 9–10: Szentés–Lapistó, Grab 23

Abb. 12

1: Devínska Nova Ves/Dévényújfalú, Grab 222, 2–3: Vörs–Papkert B, Grab 307, 4: Vörs–Papkert B, Grab 434, 5: Mártély, Grab 2, 6–7: Halimba–II. Lőrintei út, Grab 1, 8–10: Cikó, Grab C13 (559), 11–12: Celarevo/Dunacséb, Grab 361, 13: Unbekannter Fundort (Sárka?), Streufund, 14: Komitat Tolna, Grab E?, 15: Umgebung von Warschau, Streufund

Abb. 13

1: Szentés–Kaján, Grab 143, 2, 7: Vörs–Papkert B, Grab 576, 3: Vörs–Papkert B, Grab 417, 4: Komarno–Lodanica/Révkomárom–Hajógyár, Grab 33, 5: Győr–Téglavető dűlő, Grab 270, 6: Biatorbágy–Budapark, Grab 373, 8: Mali Idjos/Kishegyes, Grab 6, 9: Vörs–Papkert B, Grab 397, 10–12: Gyomaendrőd–Szigetvári tanya, Grab 44, 13, 19: Vörs–Papkert B, Grab 417, 14: Cikó, Grab 519, 15, 20: Pilismarót–Basaharc, Grab 6, 16, 21: Vörs–Papkert B, Grab 455, 17, 22: Szob, Grab 88, 18, 23: Szob, Grab 85, 24: Dévaványa, Grab 14, 25: Gátér, Grab 222

Abb. 14

1: Vörs–Papkert B, Grab 378, 2: Komarno–Lodanica/Révkomárom–Hajógyár, Grab 9, 3: Bernolákovo/Cseklész, Grab 34, 4: Vojka–Brdasica/Vajka, Grab 2, 5: Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár, Grab 89, 6: Radvan nad Dunajom–Žitavská Tõni/Dunaradvány–Zsitvatő, Grab 31, 7: Brno–Líšen, Streufund, 8: Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár, Grab 71, 9: Radvan nad Dunajom–Žitavská Tõni/Dunaradvány–Zsitvatő, Grab 10, 10: Štúrovo/Párkány, Grab 5, 11: Kal, Streufund, 12: Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár, Grab 87

Abb. 15

1–2: Komarno–Hadovce/Révkomárom–Gádóc(i út), Grab 24,

- 3: Komarno–Hadovce/Révkomárom–Gadóc(i út), Grab 23, 4: Komarno–Hadovce/Révkomárom–Gadóc(i út), Grab 12, 5: Kaposvár, Fundort Nr. 33 = Kaposvár–Toponár, Grab 14, 6: Üllő I., Grab 151, 7: Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár, Grab 78, 8: Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár, Grab 33, 9: Feketić–Ciglanal/Bácsfeketehegy

Abb. 16

Der „siegreiche Fürst“ im Medaillon mit Schuppenmotiv auf dem 2. Krug des Schatzes von Nagyszentmiklós (nach Gy. László–I. Rácz 1977. Abb. 1)

1. Karte: Bestattungen mit Schlangenopfer und die im Text erwähnten Funde mit Schlangendarstellungen

- 1 Bestattungen mit Schlangenopfer** 21. Gyöng–Vásártér út 277. Grab; 78. Vác–Kavicsbánya 366. Grab.
2 Bizánci Byzantinische Schnallen 22. Győr–Téglavető dűll 608. Grab; 31. Keszthely; 32. Keszthely–Dobogó; 50. Pécs–Gyárváros; 67. Szeged–Makkoserdő 144. Grab; 76. Komitat Tolna
3 Blecharmringe mit Schlangenköpfen 33. Gegend um Keszthely 4 Armringe mit Schlangenköpfen
 8. Budakalász–Dunapart 572. Grab; 40. Környe 152. Grab; 35. Kiskőrös–Vágóhídi dűll IV. Grab; 12. Cibakháza
5 Halsring mit Schlangenköpfen 85. Zalakomár–Lesvári dűll 225. Grab
6 Gürtelbeschläge mit Schlangendarstellung 17. Devinska Nová Ves (Dévényújfalu 226. Grab; 36. Klárafalva–Vasút u. 11. Grab
7 Gürtelbeschläge mit Tierkampfszenen 23. Halimba–I. 60. Grab; 45. Mikulčice–Stepnice; 63. Szebény–I. 29. Grab; 64. Szeged–Átokháza–Bilisics 1. Grab
8 Schnallenöse, Riemenverteiler 2. Aradac–Mecka / Aradka Streufund; 44. Micheldorf I. Grab; 63. Szebény–I. 128. Grab; 71. Szirák 41. Grab; 72. Szob 38. Grab; 84. Záhorská Bystrica/Pozsonybeszterce 260. Grab
9 Riemenzunge mit stilisiertem Schlangenmotiv 8. Budakalász–Dunapart 80. Grab
10 Gürtelbeschläge mit stilisiertem Schlangenmotiv 1. Alattán–Tulát 214. und 557. Grab; 6. Bóly–Sziebert puszta B 61. Grab; 9. Budapest–Tihanyi tér 3. Grab; 60. Sütörol/Párkány 222. Grab; 61. Szarvas–68. lh. 78. Grab; 7
 0. Szentes–Nagyhegy 32. Grab
11 Schnallenkörper mit stilisierten schlangenartigen Motiv (Ranken) 22. Győr–Téglavető dűll 696. Grab; 38. Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 72. Grab; 48. Nusfalau/Szildáynagyfalu 12. halom; 75. Tatárszentgyörgy; 86. Zemun–Zemun Polja / Zimony

2. Karte: Gürtelbeschläge mit Schuppenmotiv (Perlreihenverzierung)

- 1. Riemenzunge mit „R-Motiv“; 2. Riemenzunge schuppenverz.; 3. Gürtelbeschlag schuppenverz.; 4. Schnalle schuppenverz.; 5. Riemenzunge perlreihenverz.; 6. Gürtelbeschlag perlreihenverz.;**
 2a. Ártánd–Kapitány dűll–Róth tanya 53, 56. Grab: 3, 1; 5. Biatorbágy–Budapark 373. Grab: 6; 10. Čelarevo / Dunacséb 361. Grab und Streufund: 1, 2, 4; 11. Čenej–Novi Sad / Csenej 1. Grab: 1, 3; 13. Cikó 519. und C13 (559) Grab: 2, 3; 14. Csongrád–Máma 11. Grab: ?; 15. Csongrád–Mezőgazdasági Szakiskola 7. Grab: ?; 16. Dévaványa 14. Grab: 6; 17. Devínská Nová Ves / Dévényújfalu 222. Grab: 2; 19. Gátér 222. Grab: 6; 20. Gyomaendrőd–Szigetvári tanya 44. Grab: 6; 22. Győr–Téglavető dűll 270. Grab: 3; 23. Halimba–I. 147, 222. Grab: 3, 1; 24. Halimba–II. Lőrintei út 1. Grab: 2, 6; 25. Homokmégy–Halom 48, 49. und 150. Grab: 1, 6; 26. Jászapati–Nagyszállás út 121. Grab: 1, 3; 27. Jutas (Veszprém–) 28. Grab: 2; 30. Kaposvár–Toponár 40. Wachhaus Nr. 40. Grab: 1; 34. Kiskőrös–Pohibuj–Mackó dűll 62. Grab: 1, 3, 4; 38. Komarno–J. Váradího u. / Révkomárom–Váradí J. u. 21. Grab: 6; 39. Komarno–Lodenice / Révkomárom–Hajógyár 33, 78. Grab: 1, 3; 41. Unbekannter Fundort in Ungarn: 1; 42. Malí Idjos / Kishegyes 4. und 6. Grab: 1, 6; 43. Mártély 2. Grab: 2; 46. Mödling–Goldene Stiege 140. Grab: 1, 3; 47. Moravica–Stara Moravica / Ómoravica–Koplató 183. Grab: 1; 49. Őcsöd–Fundort 59a, 18. Grab: 1; 51. Pilismarót–Basahar 6. Grab: 6; 52. Prag–unbekannter Fundort: 2; 54. Ripnjev–I. Streufund: 1; 55. Šal'a-Duslo / Vágsellye 63. und 150. Grab: 1, 3; 56. Sárka ? - unbekannter Fundort Streufund: 2; 57. Siófok–Balatonkiliti 65. Grab: 3; 59. Spišské Tomášovce / Szepesamásfalva Streufund: 1; 61. Szarvas–68. Fundort (Grexa–téglagyár) 390. Grab: 3; 62. Szarvas–75. Fundort (Rózsa–halom) 80. und 88. Grab: 6; 65. Szeged–Fehértó A 168. Grab: 1; 66. Szeged–Kundomb 140 Grab: 6; 68. Szentes–Kaján 143. Grab: 4; 69. Szentes–Lapító 15. und 23. Grab: 6; 1, 6; 70. Szentes–Nagyhegy (Weingarten des J. Juhász) 126. Grab: 1, 3; 71. Szirák 39. Grab: 3; 72. Szob 85. und 88. Grab: 6; 73. Táp–Borbapuszta 26. Grab: 1, 3; 74. Tápé–Kerekgyöp Streufund: 6; 76. Komitat Tolna, Grab E?: 2; 77. Üllő–I. 178. Grab: 6; 79. Umgebung von Warschau, Streufund: 5; 80. Vedresháza (Tiszasziget–Őszentiván–) 13. Grab: 1; 82. Vörs–Papkert B 259, 307, 314, 397, 417, 434, 455, 468, 576. Grab: 1, 3, 6; 83. Wimm 36 Grab: 1; 87. Zwölfaxing–I. 61. Grab: 1, 3, 4; 88. Zwölfaxing–II. 5. Grab: 1.

3. Karte: Pferdegeschirrbeschläge mit Schlangen- und Schuppenmotiv

1. Pferdegeschirrbeschläge mit Schlangendarstellung

3. Balmazújváros–Hortobágy–Árkus 24, 27. Grab; 8. Budakalász–Dunapart 200. Grab; 30. Kaposvár–Toponár, Wachhaus Nr. 40. Grab 39, 52; 2. Pferdegeschirrbeschläge mit Schuppenmotiv;

3. Balmazújváros–Hortobágy–Árkus 24. Grab; 4. Bernolákovo/Cseklész 34. Grab; 6. Brno–Lišen;
 17. Devínska Nová Ves/Dévényújfalú 842. Grab; 28. Kal; 29. Kaposmérő–Agyagbánya 80. Grab;
 30. Kaposvár 33. sz. Fundort (Kaposvár–Toponár, Wachhaus Nr. 40) Grab 14;
 37. Komarno–Hadovce/Révkomárom–Gadóc(i út) 12, 23, 24. Grab; 39.
 Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 9, 33, 71, 78, 87, 89, 101, 145, 153. Grab; 53. Radvan nad
 Dunajom–Žitavská Tůň/Dunaradvány–Zsitvatő 10, 31. Grab; 60. Štúrovo/Párkány 5. Grab;
 81. Vojka–Brđasica/Vajka 2. Grab; 82. Vörs–Papkert B 378. Grab; **3. Riemenzunge mit
 Schuppenmotiv-Imitation**; 39. Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 78. Grab; **4. Kegelförmiger
 Pferdegeschirrschmuck mit Schuppenmotiv**; 18. Feketič–CiglanalBácsfeketehegy;
 39. Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 114. Grab; **5. Große Phalaere mit Schuppenverzierung**;
 29. Kaposmérő–Agyagbánya 80. Grab; 39. Komarno–Lodenice/Révkomárom–Hajógyár 149. Grab

МОТИВ ЗМЕИ НА ПАМЯТНИКАХ КРУГА ГРИФОНА И ЛОЗЫ

(Резюме)

Относительно узкий круг археологических находок аварского времени украшает изображение змеи. Это различные украшения (гривны и браслеты), а также накладки пояса и сбруи. Большинство таких находок датируются позднеаварским временем, эпохой этнической группы с изображением грифона и лозы, но есть среди них и более ранние.

У нас нет точных сведений о представлениях аварских племен о змее, но в них – судя по памятникам фольклора – могли играть роль как верования, принесенные из Азии, так и европейские (греко-римские мифы) античные представления (культ Эскулапа).

Жертвоприношение змеи должно было быть весьма редким обычаем в погребальном обряде (Дёнк-Вашартер ут, Вац-Кавичбаня). Изображения змеи, появившиеся в свое время вероятно не только на предметах одежды, но и на бытовых вещах, на археологических находках известны как в стилизованной, так и в реалистической форме. В этих предметах выражена апотропеическая роль, связанная с пресмыкающимися, возможно они служили регалиями, символизировавшими силу животного-тотема.

Характерными предметами культуры Кестхей, хранившей античные традиции, являются византийские пряжки с изображением змеи и браслеты со змеевидными концами. Это же античное влияние чувствуется на “княжеских находках” конца VII века (Цибакхаза, Кишкёрёш-Вагохид). В первой половине IX в. браслет со змеевидными концами носила знатная женщина, погребенная в Залакомаре.

Так называемые наконечники поясов с “мотивом R” вероятно изображают змею, кусающую собственный хвост. Большинство поясных накладок с чешуйчатым изображением тоже повидимому связано со змеями. Известно два типа накладок, изображающих борьбу животных, со змеем, душащим грифона (Сегед-Атохаза-Билишич, Халимба, Себень, Микулчице).

Изображения в медальонах на кувшине 2 клада из Надьсентмиклоша выполнены в чешуйчатой рамке (на плоскости, ограниченной извивающимися змеями).

Предметы, указывающие на культ змеи, в аварское время представлены на предметах материальной культуры почти всех общественных слоев. Они повидимому были органической частью верований эпохи. Однако вряд ли существовала тесная связь между различными слоями верований, связанных со змеями: различные этнические группы в различных географических регионах акцентировали по разному интерпретацию одного и того же явления.

Йожеф Сентпетери

Рис. 1. 1: область Толна, случайная находка, 2: Дёр-Теглаветё дюлё погреб. 608, 3: Печ-Дярварош, 4: Кестхей, 5-6: Кестхей-Добого, 7: Сегед-Маккошердё погреб. 44.

Рис. 2. 1–3: Кестхей-видек, 4: Кёрне погреб. 152, 5: Кишкёрёш-Вагохиди дюлө погреб. IV, 6: Арадац-Мечка/Арадка

Рис. 3. 1: Цибакхаза, 2: Залакомар-Лешвари дюлө погреб. 225.

Рис. 4. 1: Сегед-Атокхаза-Билишич погреб. 1, 2: Микулчице-Степнице случайная находка, 3: Девинска Нова Вес/Девеньюфалу погреб. 226, 4: Балмазуйварош-Хортобадь-Аркуш погреб. 24, 5: Капошвар-Топонар погреб. 39, 6-7: Капошвар-Топонар погреб. 52.

Рис. 5. 1: Захорска Бистрица/Пожоньбестерце погреб. 260, 2: Соб погреб. 38, 3: Сирак погреб. 41, 4: Себень I погреб. 128; 5: Будапешт-Тихани тер погреб. 3, 6: Алаттян-Тулат погреб. 214, 7: Алаттян-Тулат погреб. 557, 8: Бой-Сибертпуста В погреб. 61, 9: Сентеш-Надьхедь погреб. 32, 10: Штурово/Паркань погреб. 222

Рис. 6. 1: Михелсдорф I. погреб. 2, 2: Нусфалау/Силадьнадьфалу, 3: Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 72, 4: Земун-Земун Полье/Зимонь, 5: Дёр-Теглаветё дюлө погреб. 696.

Рис. 7. 1: Будакалас-Дунапарт погреб. 80, 2: Прага случайная находка, 3: Юташ погреб. 28.

Рис. 8. 1–3: Ясапати-Надьаллаш ут погреб. 121, 4–7: Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 7, 8-9: Цвёлфаксинг-II погреб. 5, 10-13: Ченей-Нови Сад/Ченей погреб. 1.

Рис. 9. 1–3: Мёдлинг-Голдене Штиге погреб. 140, 4: Спишке Томашовце/Сепештамашфалва случайная находка, 5–9: Цвёлфаксинг-I погреб. 61, 10–13: Тап-Борбашпуста погреб. 26, 14-15: Вёрш-Папкерт В погреб. 314, 16-19: Вёрш-Папкерт В погреб. 259.

Рис. 10. 1: Халимба-I погреб. 222, 2: Вимм погреб. 36, 3: Рипнев-I случайная находка, 4: Капошвар-Топонар погреб. 40, 5: Сегед-Фехерто А погреб. 168, 6–9: Кишкёрёш-Похибуй-Мацко дюлө погреб. 62, 10-11: Вёрш-Папкерт погреб. 468, 12-13: Ведрешхаза погреб. 13.

Рис. 11. 1: Шал'а-Душло/Вагшейе погреб. 63, 2-3: Мали Идьош/Кишхедеш погреб. 4, 4: Челарево/Дуначев случайная находка, 5–8: Хомокмедь-Халом погреб. 49, 9-10: Сентеш-Лацишто погреб. 23.

Рис. 12. 1: Девинска Нова Вес/Девеньюфалу погреб. 222, 2-3: Вёрш-Папкерт В погреб. 307, 4: Вёрш-Папкерт В погреб. 434, 5: Мартей погреб. 2, 6-7: Халимба-II Лёринтеи ут погреб. 1, 8–10: Цико С/3 (погреб. 559), 11-12: Челарево/Дуначев погреб. 361, 13: неизвестное местонахождение (Шарка ?) случайная находка, 14: область Толна погреб. Е 9, 15: окрестности Варшавы, случайная находка

Рис. 13. 1: Сентеш-Каян погреб. 143, 2, 7: Вёрш-Папкерт В погреб. 576, 3: Вёрш-Папкерт В погреб. 417, 4: Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 33, 5: Дёр-Теглаветё дюлө погреб. 270, 6: Биаторбадь-Будапарк погреб. 373, 8: Мали Идьош/Кишхедеш погреб. 6, 9: Вёрш-Папкерт В погреб. 397, 10–12: Дёмаэндрёд-Сигетвари тания погреб. 44, 13, 19: Вёрш-Папкерт В погреб. 417, 14: Цико погреб. 519, 15, 20: Пилишмарот-Башахарц погреб. 6, 16, 21: Вёрш-Папкерт В погреб. 455, 17-22: Соб погреб. 88, 18, 23: Соб погреб. 85, 24: Девавана погреб. 14, 25: Гатер погреб. 222.

Рис. 14. 1: Вёрш-Папкерт В погреб. 378, 2: Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 9, 3: Бернолаково/Чеклес погреб. 34, 4: Войка-Брдашица/Вайка погреб. 2, 5: Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 89, 6: Радван над Дунайом-Житавска Тон/Дунарадвань-Житватё погреб. 31, 7: Брно-Лишен случайная находка, 8: Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 71, 9: Радван над Дунайом-Житавска Тон/Дунарадвань-Житватё погреб. 10, 10: Штурово/Паркань погреб. 10, 11: Кал случайная находка, 12: Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 87.

Рис. 15. 1-2: Комарно-Хадовце/Ревкомаром-Гадоц погреб. 24, 3: Комарно-Хадовце/Ревкомаром-Гадоц погреб. 23, 4: Комарно-Хадовце/Ревкомаром-Гадоц погреб. 12, 5: Капошвар местонахождение 33 = Капошвар-Топонар погреб. 14, 6: Юллё I. погреб. 151, 7: Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 78, 8: там же погреб. 33, 9: Фекетич-Циглана/Бацфeketехедь

Рис. 16. “Князь-победитель” в медальоне с чешуйчатым украшением на кувшине 2 клада из Надьсентмиклоша (по László Gy. – Rácz I. 1977, рис. 1)

Карта 1: Погребения со змеями и находки с изображениями змей, упомянутые в тексте

1. Погребения со змеями

21 Дёнк-Вашартер ут погреб. 277

78 Вац-Кавичбана погреб. 366

2. Византийские пряжки

22 Дёр-Теглаветё дюлё погреб. 608

31 Кестхей

32 Кестхей-Добого

50 Печ-Дярварош

67 Сегед-Маккошердё

76 область Толна

3. Пластинчатые браслеты с изображением змеи

33 Окрестности Кестхей

4. Браслеты с изображением змеи

40 Кёрне погреб. 40

35 Кишкёрёш-Вагохиди дюлё погреб. IV

12 Цибакхаза

5. Гривна с изображением змеи

85 Залакомар-Лешвари дюлё погреб. 225

6. Поясные накладки с изображением змеи

17 Девинска Нова Вес/Девеньуйфалу погреб. 226

36 Кларафалва-Вашут у. погреб. 11

7. Поясные накладки с изображением борьбы животных

23 Халимба-I погреб. 60

45 Микулчице-Степнице

63 Себень-I погреб. 29

64 Сегед-Атокхаза-Билишич погреб. 1

8. Рамка пряжки, детали пояса

2 Арадац-Мечка/Арадка случайная находка

44 Михелсдорф погреб. 1

63 Себень-I погреб. 128

71 Сирак погреб. 41

72 Соб погреб. 38

84 Захорска Бистрица/Пожоньбестерце погреб. 260

9. Наконечник пояса со стилизованным мотивом змеи

8 Будакалас-Дунапарт погреб. 80

10. Поясные накладки со стилизованным мотивом змеи

1 Алаттян-Тулат погреб. 214 и 557

6 Бой-Сиберт пуста В погреб. 61

- 9 Будапешт-Тихани тер погреб. 3
- 60 Штурово/Паркань погреб. 222
- 61 Сарваш-местонахождение 68 погреб. 78
- 70 Сентеш-местонахождение 68 погреб. 78
- 70 Сентеш-Надьхедь погреб. 32
- 11. **Основания пряжек со стилизованным змеобразным (лоза) мотивом**
- 22. Дёр-Теглаветё дюлё погреб. 696
- 38. Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 72
- 58. Нусфалау/Силадьнадьфалу
- 75. Татарсентдёрдь
- 86. Земун-Земун Полье/Зимонь

Карта 2: Поясные накладки с чешуйчатым мотивом

- 1. **Поясной наконечник с мотивом "R"**
- 2. **Поясной наконечник с чешуйчатым орнаментом**
- 3. **Поясная накладка с чешуйчатым орнаментом**
- 4. **Пряжка с чешуйчатым орнаментом**
- 5. **Поясной наконечник с бисерным орнаментом**
- 6. **Поясная накладка с бисерным орнаментом**
- 5. Биаторбадь-Будапарк погреб. 373: 6
- 10. Челарево/Дуначев погреб. 361 и случайная находка: 1, 2, 4
- 11. Ченей-Нови Сад/Ченей погреб.: 1, 3
- 13. Цико погреб. 519 и С/3 (559): 2,3
- 14. Чонград-Мама погреб. 11: 6
- 15. Чонград-Мезёгаздашаги Сакишка погреб. 7: 6
- 16. Деваваня погреб. 14: 6
- 17. Девинска Нова Вес/Девеньуйфалу погреб. 222: 2
- 19. Гатер погреб. 222: 6
- 20. Дёмаэндрёд-Сигетвари тая погреб. 44: 6
- 22. Дёр-Теглаветё дюлё погреб. 270: 3
- 23. Халимба-1 погреб. 147, 222: 3, 1
- 24. Халимба-11 Лёринтеи ут погреб. 1: 2, 6
- 25. Хомокмедь-Халом погреб. 48, 49, 150: 1, 6
- 26. Ясапати-Надьаллаш ут погреб. 121: 1, 3
- 27. Юташ погреб. 28: 2
- 30. Капошвар-Топонар 40. с. ёрхаз погреб. 40: 1
- 34. Кишкёрёш-Похибуй-Мацко дюлё погреб. 62: 1, 3, 4
- 38. Комарно-Й. Варадихо у., (Ревкомаром-Варади Й. у.) погреб. 21: 6
- 39. Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 33, 78: 1, 3
- 41. Венгрия, неизвестное местонахождение: 1
- 42. Мали Идьош/Кишхедеш погреб. 140: 1, 3
- 43. Мартей погреб. 2: 2
- 46. Мёдлинг-Голдене Штиге погреб. 140: 1, 3
- 47. Моравица-Стара Моравица/Оморавица-Коплало погреб. 183: 1
- 49. Ёчёд-59а погреб. 18: 1
- 51. Пилишмарот-Башахарц погреб. 6: 6
- 52. Прага: 2
- 54. Рипнев-1 случайная находка: 1

- 55. Шал'а-Душло/Вагшейе погреб. 63 и 150: 1, 3
- 56. Шарка? – неизвестное местонахождение; случайная находка: 2
- 57. Шиофок-Балатонкилити погреб. 65: 3
- 59. Спишке Томашовце/Сепештамашфалва случайная находка: 1
- 61. Сарваш-68 погреб. 390: 3
- 62. Сарваш-75 погреб. 80 и 88: 6
- 65. Сегед-Фехерто А погреб. 168: 1
- 66. Сегед-Кундомб погреб. 140: 6
- 68. Сентеш-Каян погреб. 143: 4
- 69. Сентеш-Лацишто погреб. 15 и 23: 6; 1, 6
- 70. Сентеш-Надьхедь (Юхас Й. сёлёе) погреб. 126: 1, 3
- 71. Сирак погреб. 39: 3
- 72. Соб погреб. 85 и 88: 6
- 73. Тап-Борбашпуста погреб. 26:1,3
- 74. Тапе-Керекдép случайная находка: 6
- 76. Область Толна погреб. Е?: 2
- 77. Юллé-I погреб. 178: 6
- 79. Окрестности Варшавы случайная находка: 5
- 80. Ведрешхаза погреб. 13: 1
- 82. Вёрш-Папкерт В погреб. 259, 307, 314, 397, 417, 434, 455, 486, 576: 1, 3, 6
- 83. Вимм: погреб. 35: 1
- 87. Цвёлфаксинг-I погреб. 61: 1, 3, 4
- 88. Цвёлфаксинг-II погреб. 5: 1

Карта 3: Накладки конской сбруи с чешуйчатым и змеиным мотивами

3. Балмазуиварош-Хортобадь-Аркуш погреб. 24, 27

1. Накладки конской сбруи с изображением змеи

30. Капошвар-Топонар-40 ёрхаз погреб. 39, 52

2. Накладки конской сбруи с чешуйчатым орнаментом

3. Балмазуиварош-Хортобадь-Аркуш погреб. 24

4. Вернолаково/Чеклес погреб. 34

7. Брно-Лисен

17. Девинска Нова Вес/Девеньуйфалу погреб.

28. Кал

29. Капошмерё-Адягбания погреб. 80

30. Капошвар-33 (Капошвар-Топонар-40. ёрхаз) погреб. 14

37. Комарно-Хадовце/Ревкомаром-Гадоц погреб. 12, 23, 24

39. Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 9, 33, 71, 78, 87, 89, 101, 145, 153

53. Радван над Дунаюм-Житавска Тон/Дунарадвань-Житватё погреб. 10, 31

60. Штурово/Паркань погреб. 5

77. Юллé-I погреб. 151

81. Войка-Брдашица/Вайка погреб. 2.

82. Вёрш-Папкерт В погреб. 378

3. Наконечник ремня с псевдо-чешуйчатым орнаментом

39. Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 78

4. Коническое украшение конской сбруи с чешуйчатым орнаментом

18. Фекетич-Циглана/Бачфeketехедь

39. Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 114

5. Чешуйчатый орнамент на большой фалере

29. Капошмерё-Адягбаня погреб. 80

39. Комарно-Лоданице/Ревкомаром-Хайодяр погреб. 149.